

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA ŠPORT
Športno treniranje
Kondicijsko treniranje

RAZVOJ BRAZILSKE PLESNO-BORILNE VEŠČINE CAPOEIRA

DIPLOMSKO DELO

Mentor: doc. dr. Tomaž Pavlin

Recenzent: izr. prof. dr. Miran Kondrič

Konzultantka: asist. dr. Petra Zaletel

Avtor: Aljoša Planteu

Ljubljana, 2011

Zahvala

Zahvaljujem se dr. Tomažu Pavlinu, dr. Milanu Kondriču in dr. Petri Zaletel za pomoč pri diplomskem delu.

Hvala staršem za podporo in potrpežljivost v letih mojega študija.

Hvala Goranu za vse v zvezi s capoeiro in Ani, ki mi je stala ob strani im mi bila v veliko pomoč pri nastajanju tega dela.

Ključne besede: capoeira, zgodovina, Brazilija, Bimba, Pastinha, Regional, Angola

RAZVOJ BRAZILSKE PLESNO-BORILNE VEŠČINE CAPOEIRA

Aljoša Planteu

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, 2011

Strani 75, slike 6, tabele 3, viri 14

IZVLEČEK

Namen diplomskega dela je predstaviti zgodovinski razvoj brazilske plesno-borilne veščine capoeire. Le-ta je nastala med suženjskim prebivalstvom afriškega izvora v Braziliji, vendar čas, vzrok in dejanski socialni kontekst njenega nastanka niso znani. Njeno zgodovino lahko razdelimo na naslednja obdobja: zgodnje obdobje od 16. do začetka 19. stoletja; obdobje po letu 1800, ko se začnejo pojavljati prvi pisni viri o capoeiri; nastanek capoeirističnih akademij v tridesetih letih 20. stoletja v Salvadorju da Bahii in ustanovitev dveh stilov, *capoeira regional* in *capoeira angola*; obdobje širitve capoeire po Braziliji in od sedemdesetih let 20. stoletja naprej po vsem svetu. O zgodnjem obdobju capoeire in njenem izvoru obstaja veliko različnih in nasprotujočih si teorij, vendar raziskovalcem zaradi pomanjkanja zgodovinskih virov do zdaj še ni uspelo potrditi nobene. Prvi viri se začnejo pojavljati šele po letu 1808. Ti so v glavnem policijska poročila o aretacijah capoeiristov v Rio de Janeiru. V tistem obdobju so capoeiro skupaj z drugimi izražaji afriške kulturne tradicije začeli preganjati. Obravnavana je bila kot veščina postopačev in kriminalcev. Leta 1890 je postala zakonsko prepovedana. Do njene legalizacije je prišlo z nastankom akademij v Salvadorju da Bahii. S tem se je center capoeire iz Ria de Janeira preselil v Salvador. Zaradi podpore takratne brazilske oblasti se je začela širiti po celotni Braziliji; v sedemdesetih letih 20. stoletja je prestopila njene meje in leta 2002 prišla tudi v Slovenijo.

Keywords: capoeira, history, Brazil, Bimba, Pastinha, regional, angola

DEVELOPMENT OF BRAZILIAN DANCE-FIGHT ART CAPOEIRA

Aljoša Planteu

University of Ljubljana, Faculty of sport, 2011

Pages 75, pictures 6, tables 3, references 14

ABSTRACT

Purpose of this paper is to present historical development of Brazilian dance-fight art called capoeira. It's origin is in Afro-Brazilian slave culture, but exact time, purpose and social context of it's invention is unknown. Capoeira's history can be divided in following periods: early period from 16th century to the beginning of 19th century; period from 1800, when first written references regarding capoeira started to emerge; creation of capoeira academies in 1930's in Salvador da Bahia and creation of two styles, *capoeira Regional* and *capoeira Angola*; spread of capoeira throughout Brazil and from 1970's around the world. There are many different and contradictive theories regarding early period and origin of capoeira. None of those theories was accepted by scholars till present time due to lack of historical sources. Latter started to emerge after the year 1808. Most of them were police reports about arrested capoeiras in Rio de Janeiro. In that period capoeira started to be suppressed together with other African cultural expressions. It was considered as a practice of idlers and criminals. From the year 1890 it was officially outlawed. It's legalization came with opening of capoeira academies in Salvador da Bahia. Center of capoeira was moved from Rio de Janeiro to Salvador. Because of support of authorities in that period capoeira started to spread throughout Brazil. In 1970's it crossed Brazil's borders and in 2002 capoeira came to Slovenia.

KAZALO

1. UVOD	5
1.1. KAJ JE CAPOEIRA?	5
1.2. ZGODOVINA CAPOEIRE.....	6
2. METODE DE LA.....	10
3. RAZPRAVA.....	11
3.1. SUŽENJSTVO IN ČEZATLANTSKA TRGOVINA S SUŽNJI	11
3.1.1. Suženjstvo v Braziliji	12
3.2. NASTANEK RAZLIČNIH TEORIJ O IZVORU CAPOEIRE	15
3.3. CAPOEIRA OD LETA 1800 V RIU DE JANEIRU	19
3.3.1. Prvi pisni viri o capoeiri	19
3.3.2. Etnična in socialna pripadnost capoeiristov	20
3.3.3. Pojavna oblika capoeire v prvi polovici 19. stoletja	25
3.3.4. Odnos oblasti in družbe do capoeire.....	28
3.3.5. Capoeiristične tolpe – <i>malte</i>	34
3.3.6. Vpletenost capoeiristov v lokalno politiko	35
3.4. CAPOEIRA V BAHII	37
3.4.1. Capoeira v Bahii 19. stoletja	38
3.5. FILOZOFIJA, DUHOVNOST IN GLASBA V CAPOEIRI	41
3.5.1. Malicia in malandragem	41
3.5.2. Glasba v capoeiri	46
3.5.3. Duhovnost in rituali	51
3.6. DVA STILA CAPOERIE – <i>REGIONAL</i> IN <i>ANGOLA</i>	54
3.6.1. Premik centra capoeire iz Ria v Salvador in nastanek pogojev za ustanovitev akademij ...	54
3.6.2. <i>Mestre</i> Bimba in <i>capoeira regional</i>	56
3.6.3. <i>Mestre</i> Pastinha in <i>capoeira angola</i>	60
3.7. CAPOEIRA PO BIMBI IN PASTINHI.....	64
3.8. ŠIRITEV CAPOEIRE V SVET.....	68
3.9. CAPOEIRA V SLOVENIJI	70
4. ZAKLJUČEK	72
5. VIRI.....	75

1. UVOD

1.1. KAJ JE CAPOEIRA?

Kaj dejansko capoeira je, je težko razložiti, saj tako v laični kot tudi strokovni javnosti ni enotne označbe. Je kompleksna vadba, ki vsebuje elemente borbe, plesa, igre, rituala, glasbe, filozofije ... Pojavlja se v različnih oblikah – kot šport, igra, folklor, ritual, borilna veščina, umetnost, turistična atrakcija. Na pogled je zelo privlačna veščina, v svoji najbolj razširjeni obliki vsebuje veliko akrobatskih elementov in elegantnega gibanja. To je eden izmed vzrokov, da je danes razširjena po vsem svetu.

Uporaba glasbenih inštrumentov kaže na to, da capoeira predstavlja mnogo več kot zgolj telesno aktivnost. Udeleženci so izmenično telesno aktivni, igrajo na inštrumente in pojejo pesmi. Vendar pa spet ni le ples ali glasba. Je holistična veščina, ki razvija kreativnost in na svoj način ponuja pot k duhovnosti. Ker se vadeči urijo v širokem spektru gibalnih tehnik in umskih spretnosti, vsebuje tudi bistvo borilne veščine (Assunção, 2005).

Poleg plesa in borbe je capoeira igra, »jogo«, od tod tudi temin »jogar capoeira« ali »igrati« capoeiro. Igra se jo v krogu, imenovanem *roda*, ki ga s svojimi telesi tvorijo capoeiristi. V *rodi* igrata dva igralca, ki izvajata krožne gibe, medtem pa strmita drug v drugega in svojega nasprotnika ne izpustita izpred oči. Z različnimi spotiki ali udarci z nogo, pri katerih ne prihaja do stika, poskušata nasprotnika spraviti iz ravnotežja (Lewis, v Sa Sauerbrunn, 2003).

Talmon-Chvaicer (2008) capoeiro označuje kot brazilski borbeni ples, nacionalni šport, ki je del brazilske folklore in identitete.

Robitaille (2010) navaja, da je capoeira gibalna veščina, ki so jo razvili afriški sužnji v kolonialni Braziliji. Istočasno je igra, borba, ples, ritual, umetnost, tudi filozofija. Zaradi korenin v suženjstvu je bila skozi vso zgodovino marginalizirana.

Lewis (1992) označuje besedo capoeira kot šport ali igro, ki jo izvajajo po celotni Braziliji (in dandanes po vsem svetu), v originalu pa izhaja iz afro-brazilske tradicije. Je borilna veščina in vsebuje vse elemente sistema samoobrambe. Po drugi strani pa vsebuje tudi akrobatske in

plesne gibe, povezane z glasbo in pesmijo, ki igro naredijo podobno predstavi, ki pritegne veliko število opazovalcev, tako lokalnih kot turistov.

Capoeira (2002) piše, da capoeira ni le ples, igra, borilna veščina ali dediščina brazilske kulture, ampak predvsem filozofija življenja z lastnim pogledom na svet, ki se je prenašal z učitelja na učenca skozi generacije. Temelji na *malandragem*¹, filozofiji ulične pretkanosti.

Ideološko je glavni cilj capoeire zamaskirati njen namen obrambe in se izogniti neposrednemu konfliktu. To je bila taktika, ki so jo razvili sužnji, da ne bi pokazali neposredne agresije ali nasprotovanja proti lastnikom. Da bi bili zmožni tega, so se morali naučiti zvitosti ali veščine *malandragem*, taktike prikrivanja namer. Tako tudi sodobni capoeiristi bolj cenijo zvijačnost in spretnost prikrivanja namer kot pa moč in agresijo. Smisel capoeire namreč ni obramba s silo, temveč preusmerjanje nasilja in izogibanje le-temu (Sa Sauerbrunn, 2003).

Kot je vidno, capoeire ni mogoče enoznačno opredeliti. To še dodatno otežuje razdelitev capoeire na dva stila, *capoeiro regional* in *capoeiro angola*. Vsak stil poudarja drugačne bistvene elemente. *Regional* prikazuje capoeiro kot borilno veščino in šport, natančneje brazilski nacionalni šport, *angola* pa se osredotoča na povezanost s starimi afriškimi tradicijami in spiritualnimi vidiki.

1.2. ZGODOVINA CAPOEIRE

Capoeira ima bogato zgodovino. Zajema afriške bojevnike in njihove *iniciacijske rituale*², grozote atlantske trgovine s sužnji, borbe črnskih sužnjevs s policisti na trgih kolonialnih mest novega sveta, tolpe uličnih pretepačev, ki so širili strah po mestih in pomagali skorumpiranim politikom pri poneverjanju volitev in bili njihovi osebni stražarji. Capoeiristi so se na ulicah soočali s portugalskimi borci s palicami in z japonskimi šampioni v jujitsu v ringu. Zaradi

¹ Malandragem je spretnost prikrivanja namenov, spretnost krmarjenja skozi življenje, spretnost pregovarjanja, diplomacije, zavajanja. Je prebrisanost, zvitost, ulična pretkanost. Malandro je tisti, ki uporablja malandragem. Več o tem na strani 40.

² Obredno sprejemanje mladine med odrasle med nekaterimi plemeni

svoje veščine so bili preganjani, zaprti in deportirani na oddaljene atlantske otoke (Assunção, 2005).

Zgodovina je ključnega pomena v svetu capoeire, vendar je okoli nje veliko nedorečenega. Tako capoeiristi kot zgodovinarji si med seboj niso enotni glede izvora in zgodovine capoeire. V capoeirističnih krogih prevladuje splošno mnenje, da naj bi se capoeira razvila med brazilskimi sužnji afriškega izvora kot sredstvo boja proti sužnjelastnikom. V zgodovinskem pogledu naj bi zajemala tri obdobja:

- **OBDOBJE SUŽENJSTVA** – kot že rečeno bi naj sužnji razvili capoeiro kot sredstvo boja proti sužnjelastnikom. Pred slednjimi naj bi borbene elemente zamaskirali v ples;
- **OBDOBJE KRIMINALIZACIJE CAPOEIRE** – po letu 1888 je bilo suženjstvo v Braziliji odpravljeno. Capoeiristi, zdaj bivši sužnji, se v novem socialnem okolju niso znašli in so capoeiro ponesli v kriminalne vode, kar je posledično pripeljalo do prohibicije capoeire leta 1892;
- **OBDOBJE CAPOERISTIČNIH AKADEMIJ** – leta 1930 je bila prohibicija ukinjena in prišlo je do nastanka prvih capoeirističnih akademij. Capoeira je z ulic prešla v obliko organizirane vadbe v športnih objektih.

Tukaj je treba poudariti, da takšna razlaga temelji na ustnem izročilu, ki je prehajalo z učitelja na učenca. Kot takšno je bilo pod velikim vplivom subjektivnosti in posledično je prihajalo do pretiranega povečevanja posameznih oseb ter dogodkov iz zgodovine capoeire. Tako je predvsem verodostojnost razlage zgodnjega obdobja, obdobja suženjstva, vprašljiva (Capoeira, 1995).

V dvajsetem stoletju so nastale številne med seboj nasprotujoče si različice o tem zgodnjem obdobju, se pravi koreninah capoeire. Nekatere jo razlagajo kot produkt »novega sveta«, druge kot nadaljevanje afriških tradicij; kot borbo, ki so jo zamaskirali v ples, ali ples, ki je postal borba (Assunção, 2005).

Najbolj razširjena v capoeirističnih krogih je torej razlaga, da je capoeira borilna veščina, ki so jo sužnji zamaskirali v ples z namenom, da so jo lahko vadili pred očmi belih gospodarjev (Capoeira, 1995).

Med capoeiristi je tudi sprejeto, da je nastala v *quilombih*³, naselbinah pobeglih sužnjev v notranjosti dežele. Sužnji, ki niso imeli na razpolago orožja, naj bi razvili capoeiro kot sredstvo borbe proti portugalskim zalezovalcem. Ta razlaga poudarja heroičnost pobeglih sužnjev.

Naslednja razlaga izhaja iz časa po osamosvojitvi Brazilije leta 1822. V iskanju brazilske identitete so nekateri nacionalisti za enega izmed simbolov »brazilskosti« vzeli capoeiro. Ker je v tistem času afriška kultura med intelektualci in elito veljala za manjvredno, iščejo izvor capoeire med prvotnimi prebivalci Brazilije, Indijanci. Capoeira bi naj bila po njihovem mnenju popolnoma brazilskega izvora (Assunção, 2005).

Po afrocentrični razlagi bi naj imelo pleme Mucupi v južni Angoli iniciacijski ritual ob prehodu deklic v ženske. Ob tem bi se naj moški pripadniki plemena borili v borbenem plesu *n'golo* (ples zeber) in zmagovalec si je lahko izbral ženo, ne da bi moral plačati doto za njo. Po tej teoriji bi naj sam *n'golo* bil capoeira. V tej obliki bi naj brez večjih sprememb prišla v Brazilijo in nato naprej v svet (Capoeira, 1995; Assunção, 2005).

Tukaj je treba poudariti, da glede na vire in zgodovinske podatke, ki so trenutno dostopni, prej naštetih teorij ni mogoče sprejeti kot zgodovinskega dejstva (Capoeira, 1995).

Težava pri zgodovinskem raziskovanju predvsem zgodnjega obdobja capoeire je namreč pomanjkanje virov. Prvi sužnji so bili v Brazilijo pripeljani v začetku 16. stoletja, prvi vir, ki le bežno omenja capoeiro, pa sega šele v leto 1789. Vsi nadaljnji viri so po letu 1808, ko so v Riu de Janeiru ustanovili policijsko enoto in začeli s popisom aretacij in kriminalnih dejanj. Skoraj vsi prvotni viri, ki nam pričajo o obstoju capoeire, so namreč poročila o aretacijah capoeiristov (Assunção, 2005).

Vendar pa je ne glede na to, kako je predstavljen njen izvor, capoeira nedvomno iznajdba afriških sužnjev in njihovih potomcev (Capoeira, 2002). Šele nova zgodovinska obravnavanja se osredotočajo tudi na njihovo plat zgodbe, v preteklosti so bila stališča teh marginalnih socialnih skupin prezrta s strani zgodovinarjev. Četudi so te skupine predstavljale večino, so bile zaradi podrejenega socialnega položaja izpuščene iz znanstvenih raziskav. Njihova plat

³Izhaja iz besede *kilombo*, ki je afriška, natančneje bantujska beseda za naselbino (Taylor, 2005).

zgodbe ni bila slišana, če pa že, je to bilo s strani zunanjih opazovalcev. Občutek večvrednosti je belce namreč pripeljal do tega, da so se hoteli oddaljiti od tistih, ki so jih podjarmili, tj. afriških sužnjev, ki so s seboj prinesli starodavne tradicije in kulture iz domovine. Posledično so bili vsi uradni opisi kot tudi poročila medijev in turistov o afriških tradicionalnih predstavitev in capoeiri površinski, nedokončni in zgolj pregledni. V teh opisih so capoeiristi v glavnem predstavljeni kot nevarni potepuhi, ki izvajajo kriminalna dejanja ter motijo javni red in mir. Talmon-Chvaicer (2008) pravi, da bi naj bila tudi večina današnjih virov pristranskih, vpogled v zgodovino capoeire dajejo le z vidika vladajočih krogov in capoeirističnih elit. Le-ti predstavljajo capoeiro kot brazilsko nacionalno aktivnost, šport in del brazilske folklore. Posledično je, glede na marginalni socialni položaj sužnjev in bivših sužnjev, pomembnost in vpliv kultur Bantu-Kongo in Yoruba v teh virih spregledana.

Na capoeiro so namreč imele največji vpliv tri kulture: kongo-bantujska, yorubska in katoliška portugalska.

- Kongo-bantujska kultura, ki je izhajala z območja zahodne Centralne Afrike, je predstavljala etnično in kulturno ozadje capoeiristov zgodnjega 19. stoletja.
- Yorubska kultura (območje Zahodne Afrike) je imela velik vpliv na življenje in kulturo sužnjev v Riu de Janeiru in Bahii v glavnem od druge polovice 19. stoletja, ko so v Brazilijo pripeljali ogromno število sužnjev iz Zahodne Afrike, ki so pustili močan pečat na capoeiro vse do danes.
- Tudi portugalska katoliška kultura je imela močan vpliv na capoeiro, tako v smislu politike zatiranja s strani vladajočih krogov kot tudi kasnejšega udejstvovanja portugalskih priseljencev v capoeiri.

2. METODE DE LA

Diplomsko delo je monografsko delo. Uporabljena je deskriptivna metoda dela, ki temelji na poznavanju tuje literature, člankih iz revij in medmrežja ter na lastnih izkušnjah, ki sem jih pridobil v stiku s capoeristi tako v Braziliji kot tudi v Sloveniji.

3. RAZPRAVA

3.1. SUŽENJSTVO IN ČEZATLANTSKA TRGOVINA S SUŽNJI

Nemogoče je govoriti o zgodovini capoeire, na da bi se dotaknili čezatlantske trgovine s sužnji. Le-ta ima svoj izvor najprej v portugalskem osvajanju Afrike v 15. stoletju in nato nastanku sladkornih plantaž na vzhodnoatlantskih otokih in območju Amerik.

Suženstvo je v Afriki obstajalo že skozi vso poznano zgodovino. V večini bolj kompleksnih družb je obstajalo v obliki hišnega suženjstva, na nekaterih območjih z islamskim vplivom pa se je razvila tudi bolj industrijska oblika suženjske produkcije. Prav tako je že kakšnih šest stoletij pred prihodom Portugalcev potekala trgovina z afriškimi sužnji na območja Evrope, Azije in Bližnjega vzhoda, v glavnem so jo nadzorovali muslimanski trgovci Severne Afrike. Vendar pa ta trgovina ni bila tako intenzivna in ni imela takšnega vpliva na lokalne tradicije kot kasneje čezatlantska trgovina (Klein in Luna, 2010).

Prvotni interes Portugalcev v Afriki je bilo zlato. Slonovina, poper in sužnji so bila le obrobna trgovska dejavnost ob osvajanju celine. Nekateri sužnji so bili prodani v Evropo za hišne sužnje, nekatere pa so že ob afriški obali menjali za zlato (Klein in Luna, 2010). Portugalci so postopoma osvajali Afriko ob zahodni obali, leta 1470 so dosegli »zlato obalo« v Zahodni Afriki, ki je kasneje poznana kot Mina (Taylor, 2005).

Z začetkom produkcije sladkorja na vzhodnoatlantskih otokih in odprtjem zahodne zemeljske poloble za evropska osvajanja konec 15. stoletja so se interesi Portugalcev prvotno z iskanja zlata prenesli na trgovino s sužnji (Klein in Luna, 2010).

Dokler so Portugalci osvajali po območju Gvineje, pod katero so spadali Mina, Gambija in Senegal, so uporabljali že ustaljene trgovske poti muslimanskih trgovcev s sužnji. Zahteva po sužnjih na tem območju ni bila nič novega. Druga zgodba pa je bila širitev njihovih interesov po sužnjih na kraljevino Kongo in preostalo zahodno Centralno Afriko. To se je odvijalo po letu 1500 in je sovpadalo s španskim osvajanjem Karibov in posledično potrebo po sužnjih. Na teh novih območjih muslimanski trgovci s sužnji niso imeli trgovskih poti (Klein in Luna, 2010). Tamkajšnje prebivalstvo, ki je bilo sestavljeno iz podložnikov in podanikov, je bilo

glavni pokazatelj bogastva kraljestva. Ljudje niso bili le vmesni dejavnik med produkcijo dobrin in nato njihovo prodajo za bogastvo, ampak so bili *bogastvo*. Vladar je lahko tudi širil svojo oblast tako, da so mu novi podaniki prisegli zvestobo. Zato so se vladarji v zahodni Centralni Afriki upirali trgovanju s sužnji. Dokler so lahko, so trgovali z drugimi dobrinami. Vendar pa so postopoma postali odvisni od dobrin, ki so jih uvažali Portugalci (puške, smodnik, tkanina, alkohol). Slednji so uvedli sistem kreditiranja na daljši rok, kar je neizbežno vodilo v zadolževanje. Na območjih, na katerih je pred prihodom Portugalcev že cvetela trgovina, so v 15. stoletju še lahko pokrivali ta dolg z izmenjavo dobrin. Vendar pa je portugalski sistem ponudbe dobrin in obenem kreditiranja vodil v tolikšen dolg, da so ga sčasoma vladarji morali poplačati s človeškim blagom (Taylor, 2005).

Kot posledica tega procesa se je popolnoma spremenila geopolitična struktura zahodne Centralne Afrike. Vladarji, zdaj odvisni od portugalskih dobrin, so se podali v krute pohode za sužnji in ob tem razdirali skupnosti in medsebojne prijateljske vezi. Tako so postali del procesa trgovine s sužnji, da so lahko odplačevali novouvožene dobrine (Taylor, 2005).

3.1.1. Suženjstvo v Braziliji

22. aprila 1500 so Portugalci pristali na obali Bahie. Ker ozemlje ni imelo žlahtnih kovin ali kakšnih drugih surovin, ki bi neposredno prinašale dobiček in financirale osvajanje ogromnega ozemlja, so bili Portugalci prisiljeni v pridelovanje agrikulturnih pridelkov za izvoz v Evropo. Za to je bila potrebna številčna delovna sila. Indijanci Tupi-Guarani, s katerimi so stopili v stik, so bili sicer v zameno za evropske izdelke pripravljani sekati rdeč les »Brazil«, prvi izvozni artikel. Nikakor pa niso bili pripravljani opustiti polnomadskega načina življenja in preprostih vaških organizacij, da bi delali na sladkornih plantažah, ki so jih Portugalci ustanavljali. Slednji so zato indijansko prebivalstvo sčasoma zaslužnili (Klein in Luna, 2010).

V zgodnjih letih kolonializma Brazilija še ni bila tako pomembna in komercialno produktivna kot španski Karibi, kjer so že masovno sadili sladkorni trs. Prva velika pošiljka sužnjev iz Afrike, natančneje Gvineje, je bila tako poslana na te otoke. Za to trgovino so bili odgovorni Portugalci, ki so bili edini zmožni zagotoviti veliko število sužnjev (Klein in Luna, 2010).

Do polovice 16. stoletja so bile španske sladkorne plantaže v upadu, kar je trajalo do polovice 18. stoletja, medtem ko je Brazilija postajala vodilna sila v proizvodnji sladkorja. Delo so opravljali indijanski sužnji, ki pa so se izkazali kot nezanesljiva in draga delovna sila. Bili so neodporni na evropske bolezni, zaradi poznavanja jezika in domačega terena jim je bilo lažje pobegniti, prav tako so bili manj vzdržljivi in manj podredljivi kot afriški sužnji, s katerimi so Portugalci že imeli izkušnje na vzhodnoatlantskih otokih. Portugalci so ugotovili, da bodo imeli večji izkoristek od dela na plantažah z afriškimi sužnji, ki so lažje prestajali nehumano garaško delo. Preobrat se je zgodil leta 1570, ko je prišla v Brazilijo ogromna pošiljka afriških sužnjev za delo na plantažah sladkornega trsa. Združitev Portugalske s Španijo leta 1580 in s tem nenaklonjenost skupne vlade do indijanskega suženjstva pa je botrovala k dokončni ukinitvi indijanske delovne sile na brazilskih plantažah. To je odprlo pot masovni čezatlantski trgovini s sužnji (Klein in Luna, 2010; Taylor, 2005).

Klein (2010) domneva, da je med letoma 1451 in 1870 bilo iz Afrike v novi svet pripeljanih več kot 10 milijonov sužnjev. Več kot 4 milijone naj bi jih prišlo v Brazilijo (tj. 40 %; za primerjavo: v S Ameriko le 5 %).

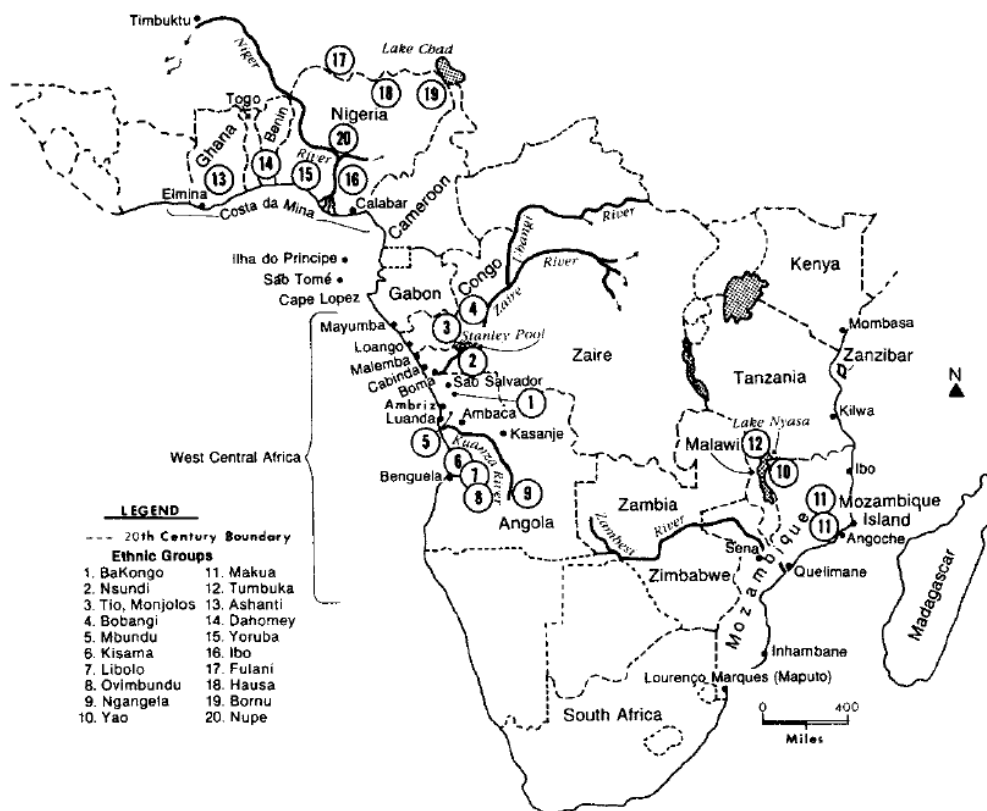
Populacija na plantažah se ni obnovljala in smrtnost je bila visoka. To je veljalo tako za sužnje kot tudi za evropske lastnike – upravljavce plantaž. Portugalci niso imeli namena vzgajati sužnjev od rojstva ali dolgoročno skrbeti za njihovo zdravje. Raje so jih izmučili do smrti in kupili nove. Pričakovana življenjska doba afriškega sužnja na plantaži je bila maksimalno od šest do deset let (Taylor, 2005).

V poznem 16. in na začetku 17. stoletja so v Brazilijo prihajali v glavnem moški sužnji. Razmerje moški : ženske je bilo nekje 80 : 20 %. Novih rojstev med sužnji je bilo zelo malo, ženske so raje samovoljno splavile, kot pa prinesle otroka v suženjstvo. Po drugi strani pa so splavile tudi zaradi težaškega dela. Visoka je bila tudi stopnja samomorov (Taylor, 2005).

Sužnji, ki so bili pripeljani v Brazilijo, so v glavnem pripadali dvema jezikovnima in s tem kulturnima območjema. Kulturno-jezikovno območje Bantu je zajemalo zahodno Centralno Afriko, to je Angolo in takratno kraljevino Kongo. Pod kulturno-jezikovno območje Yoruba je spadala Zahodna Afrika, in sicer obala Mina in Benin. To je seveda zelo posplošena razdelitev, saj je v vsakem od obeh območij obstajalo veliko različnih kulturnih skupin, prav

tako pa so sužnji iz Zahodne Afrike izhajali vse do območij Senegambije. Razlog za takšno posplošitev je način, na katerega so trgovci določili identiteto sužnjev. Najpogostejši kriterij določitve identitete ujetnikom je bil pristanišče, iz katerega so odpluli čez Atlantik. Trgovci s sužnji so v afriških pristaniščih zbirali sužnje različnega izvora in jih vse poimenovali po imenu pristanišča kot »enotno blago«. Na primer sužnje, ki so jih prepeljali iz pristanišča Elmina v današnji Gani, so vse poimenovali Mina, čeprav so lahko pripadali čisto različnim etničnim skupinam (Assunção, 2005; Talmon-Chvaicer, 2008).

Do polovice 19. stoletja so v Brazilijo v glavnem prihajali sužnji iz zahodne Centralne Afrike, od takrat do konca trgovine s suženjstvom leta 1850 pa iz Zahodne Afrike. Med letoma 1795 in 1811 jih je večina bila prepeljana v Rio de Janeiro. Več kot 96 odstotkov jih je prišlo iz pristanišč zahodne Centralne Afrike. Med letoma 1817 in 1843 bi naj od tam prišlo 70 % sužnjev. Zahodna Centralna Afrika je bila v 19. stoletju razdeljena na tri regije: severni Kongo (Cabinda), Angolo in Benguelo. Sužnji iz pristanišča Cabinda so ob pristanku v Rio de Janeiro bili vsi poimenovani *Cabinda*. Do leta 1830 je več kot 28 % suženjskih ladij, ki so pristale v Rio, bilo iz tega pristanišča. Poleg Cabinde so sužnji iz te regije prihajali še iz pristanišč Loango, Mayumba in Malemba. Ime *Congo* je bilo pogosto dano sužnjem iz severnega Konga kot tudi iz Bakonga, severne Angole in južnega Zaira. Druga večja skupina sužnjev, pripeljana v Rio de Janeiro, je bila *Angola*. V devetnajstem stoletju so sužnji Angola v glavnem prihajali iz pristanišča Luanda, ki je bilo takrat glavno portugalsko pristanišče. *Benguela* iz današnje Angole je predstavljala posebno skupino. Bila je najbolj številčna skupina iz območja Angole, pripeljana v Rio. Poimenovani so bili po pristanišču Benguela v južni Angoli, ki je postalo pomembno po tem, ko so Britanci zaprli pristanišče Luanda za suženjske ladje. Do leta 1811 so bili sužnji Angola v večini med sužnji iz zahodne Centralne Afrike (Talmon-Chvaicer, 2008).

Slika 1: Afriški narodi in pristanišča čezatlantske trgovine s sužnji (Karasch, 1987, v Talmon-Chvaicer, 2008)

3.2. NASTANEK RAZLIČNIH TEORIJ O IZVORU CAPOEIRE

Poznavanje v uvodu predstavljenih teorij je pomembno za razumevanje mita, ki se vrti okoli capoeire (Capoeira, 1995). Vendar kot je že omenjeno, se nobena od razlag ne naslanja na konkretna zgodovinska dejstva, v nekaterih primerih so dejstva celo prikrojena v prid določene razlage. Ker je zgodovina bistveni del capoeire, lahko ima namreč vsaka razlaga oziroma mit, ki se nanaša na to temo, močan vpliv na sodobno večšino in na to, kako jo sprejemajo capoeiristi in širša javnost (Assunção, 2005).

V splošnem igrajo miti ključno vlogo v formiranju družbenih identitet. Ustvarjeni so tako, da podpirajo zgodovinske opise, ki se jih je družba ali nacija odločila sprejeti, obenem pa omogočajo pozabo neželene. Capoeira se je skozi zgodovino razvila v družbeno institucijo, ki je služila kot orodje formacije etničnih, regionalnih in nacionalnih identitet in kot taka razvila svoje mite (Assunção, 2005).

Zgodovinarji in drugi raziskovalci zgodovine capoeire so glede na ideološka prepričanja razdeljeni v dva tabora. »Brazilijanisti«, zagovorniki brazilskega izvora capoeire, se poslužujejo mitov, ki posredno vplivajo na utrjevanje brazilске nacionalne zavesti. »Afrikanisti« na drugi strani poudarjajo afriške korenine in tradicije in zato iščejo izvor capoeire v Afriki.

Prvi tak »brazilijanistični« mit je, da ima capoeira popolnoma brazilске korenine, se pravi, da so jo iznašli prvotni prebivalci Brazilije, Indijanci. Po trditvah enega *mestra*⁴, intelektualca in zagovornika te teorije, bi naj celo obstajala knjiga iz leta 1595, v kateri je navedeno, da so se »Indijanci Tupi-Guarani zabavali z igranjem capoeire«. Martim de Souza, portugalski raziskovalec in prvi guverner Brazilije, bi naj zasledil to igro ob opazovanju plemen. Glede te razlage ni naveden noben korekten vir. Prav tako so termin Tupi-Guarani ustvarili šele moderni antropologi, in sicer dolgo za tem, ko je bilo to pleme izkoreninjeno z obal Brazilije. Iz tega lahko samo sklepamo, da je trditev o povezavi capoeire s Tupi-Guarani Indijanci izmišljena, kljub temu da je tezo objavil ugleden akademski inštitut v Braziliji. Pomanjkanje dokazov glede povezave med capoeiro in Indijanci Tupi-Guarani je privedlo do opuščanja tega mita v zadnjih desetletjih, čeprav ga nekateri krogi v Braziliji še vedno zagovarjajo. Ta mit ima izvor v času iskanja brazilске nacionalne identitete po osamosvojitvi Brazilije leta 1822. Istočasno se je kot vodilno umetniško gibanje med literarnimi elitami uveljavljal romanticizem. Družbena elita se je v iskanju brazilске identitete želela oddaljiti od bivših kolonizatorjev, Portugalcev, in prav tako od zaslužjenih Afričanov, ki so jih smatrali kot manjvredne. Umetniki so motiv brazilskosti našli v avtohtonih prebivalcih Brazilije. Le-ti so predstavljali odličen primer sobivanja človeka z naravo, kar je sovpadalo z romanticizmom (Assunção, 2005).

Bolj sprejete so razlage, ki iščejo izvor capoeire v Braziliji kot odgovor sužnjeve na zatiranje in suženjski sistem. Le-te poudarjajo idejo suženjskega odpora. Slednja je bila v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja pomemben vidik v iskanju brazilске nacionalne identitete, saj so z njo želeli zaobjeti tudi revnejše sloje, ki so bili v glavnem potomci sužnjeve. Nova nacionalna identiteta je torej poudarjala enakost in homogenost družbe, kar je posebej rasno mešani tip ali *mestiço*. Capoeira in druge popularne izrazne oblike, kot so samba, karneval in afro-

⁴ Učitelj ali mojster v capoeiri

brazilske religije, so postale del brazilske nacionalne identitete. Kot posledica tega pristopa in socialnih sprememb, ki so se zgodile v zadnjih 70 letih v Braziliji, je capoeira postala izjemno popularna tudi med srednjim in višjim slojem Brazilcev (Talmon-Chvaicer, 2008).

Med capoeiristično populacijo je sprejeto, da so capoeiro iznašli pobegli sužnji. V 17. stoletju so le-ti v težko dostopnem ruralnem zaledju severovzhodne Brazilije ustanavljali kolonije, imenovane *quilombos*. Eden največjih *quilombov* je bil Palmares, ki je kljuboval kolonialnim oblastem skoraj vse 17. stoletje. Tam naj bi živel tudi Zumbi, ikona črnskega boja proti suženjstvu, ki se ga danes opeva v mnogih capoeirističnih pesmih. Pobegli sužnji v teh naselbinah naj ne bi imeli dostopa do orožja, zato so bili v boju z boljše opremljenimi kolonialnimi silami primorani iznajti borilno veščino, s katero so se lahko branili. V mnogih virih in javnem mnenju predstavljajo heroični *quilombi* simbol odpora proti suženjskemu sistemu. Vendar pa tudi v prid te teorije ne obstaja noben vir, vsaj iz kolonialnih časov ne. Prvič se ta razlaga v pisni obliki pojavi leta 1920, podal jo je eden izmed nacionalističnih pisateljev. Od takrat naprej je bila pogosto navedena in je s tem na nek način pridobila na pomembnosti. Tudi trditev, da prebivalci *quilombov* niso bili oboroženi, je malo verjetna. Viri, ki preučujejo Palmares in druge podobne naselbine, navajajo, da so pobegli sužnji uporabljali loke, puščice in celo strelno orožje v boju z vojskami, ki so bile poslani za njimi. Ne nazadnje pa je malo verjetno, da bi si capoeira iz *quilombov* utrla pot v brazilska mesta. Tam so Afričani in njihovi potomci že razvijali svojo bogato kulturo in niso imeli razloga, da bi sprejeli igro iz oddaljenega zaledja Brazilije (Assunção, 2005; Talmon-Chvaicer, 2008; Taylor, 2005).

Podobno ideološko ozadje ima razlaga, da je capoeira nastala v *senzalah*⁵ kot sredstvo borbe proti sužnjelastnikom. Sužnji naj bi razvili borilno veščino, s katero so se lahko borili proti zatiralcem. Da pa so jo lahko vadili, so jo morali zamaskirati v ples. Sužnji na plantažah so ob nedeljah in praznikih dejansko izvajali različne plese in igre, ki so jih s seboj prinesli iz Afrike. Ker je bilo na plantažah zelo etnično mešano suženjsko prebivalstvo, je najverjetneje prihajalo do mešanja teh iger in plesov in nastanka novih. Tako je možno, da je neka oblika, podobna capoeiri, nastala v tem okolju. Vendar pa bistvo teh iger in plesov ni bil odpor do lastnikov in sistema, ampak nadaljevanje afriških tradicij v novem okolju. V tradicijah Bantu-Kongo in Yoruba so ples, glasba in igra vpeti v vse pore življenja – v čaščenje bogov,

⁵ Prostori, v katerih so živeli sužnji na plantažah.

žalovanje, veselje. Skozi glasbo in ples se lahko vstopa v stik s predniki in bogovi. Igra pa je sredstvo priprave na življenje, saj vsebuje vse elemente, s katerimi se v življenju srečujemo (Talmon-Chvaicer, 2008). Malo verjetna je tudi razlaga, da je ples služil kot krinka. Od leta 1814 so z začetkom zatiranja afriške kulture bili namreč poleg capoeire preganjani tudi afriški plesi, zato borilne veščine ne bi bilo smiselno zamaskirati v ples (Capoeira, 2002).

Kot je že omenjeno, »afrikanistične« razlage poudarjajo afriški izvor capoeire. Korenine iščejo v bojovniških tradicijah zahodne Centralne Afrike. Nekateri pisni viri iz 16. stoletja, ko se je začel portugalski vpliv na območju Konga in Angole, opisujejo vojne plesne in borbene vaje, ki imajo podobnosti s capoeiro (Talmon-Chvaicer, 2008).

Najbolj znana razlaga – in tudi splošno sprejeta, predvsem v stilu *angola* – kaže na izvor capoeire v borbenem plesu *n'golo* (zebrin ples). Le-ta naj bi se izvajal med *efundulo*, obredom prehoda deklic v ženske, ki ga izvajajo plemena Mucope, Muxilenge in Muhumbe iz južne Angole. Sužnji s tega območja, ki so bili pripeljani iz pristanišča Benguela, naj bi ga s seboj prinesli v Brazilijo. Tam je iz plemenske tradicije v sovražnem okolju sčasoma nastala obrambno-napadalna veščina. V šestdesetih letih 20. stoletja je to teorijo prvi podal angolski umetnik Albano Neves Souza med svojim obiskom Brazilije, kjer jo je predstavil tudi očetu stila *angola*, *mestru Pastinhi*⁶ (Talmon-Chvaicer, 2008). To teorijo je nadalje razvil antropolog Desch-Obi, ki prikaže *n'golo* kot glavno bantujsko borbeno tradicijo, iz katere se je razvila capoeira. *N'golo* bi po njegovem naj nastal v vojaški kulturi skupin *Imbangala*⁷ 17. stoletja. Uporabljali naj bi ga kot trening vojaškega urjenja bojnikov. Vendar za to ne obstaja noben dokumentiran dokaz (Assunção, 2005). Prav tako ni bil nikoli dokazan obstoj samega *n'gola*, in če obstaja, je najverjetneje le eden izmed plesov, ki je prispeval k nastanku capoeire (Capoeira, 1995).

Kot je vidno, ima razlaga izvora capoeire veliko različic. Talmon-Chvaicer (2008) meni, da je preveč poenostavljeno opredeliti določen ples, kraj ali ljudstvo kot edini izvor capoeire. Po mnenju avtorice so se skozi kulturno izmenjavo med sužnji, ki so bili pripeljani v Brazilijo, združili različni bojni plesi, borbene tehnike in igre zahodne Centralne Afrike in v tej obliki in novem okolju tvorili osnovo za nastanek capoeire. Tudi Capoeira (1995) navaja, da je

⁶ Več o njem na strani 61.

⁷ *Imbangala* so bile vojaške skupine, ki so pustošile po Angoli v 16. in 17. stoletju. Sestavljali so jih moški iz različnih etničnih področji, torej niso imele pripadnosti nobeni etnični skupini.

capoeira nastala kot sinteza različnih plesov, borbenih iger, inštrumentov iz različnih kultur in afriških regij.

3.3. CAPOEIRA OD LETA 1800 V RIU DE JANEIRU

3.3.1. Prvi pisni viri o capoeiri

Rio de Janeiro je v začetnem obdobju kolonializma v primerjavi s kapitanijama⁸ Pernambuco in Bahia predstavljal dokaj nepomembno območje. Proizvodnja sladkornega trsa tukaj ni cvetela in šele najdba rudnikov zlata v notranjosti države med letoma 1693 in 1695 je dala pečat temu pristaniškemu mestu. V oddaljeni notranjosti portugalske kolonialne oblasti niso mogle nadzirati rudarjenja zlata in diamantov in tako je prihajalo do utaje davkov in tihotapljenja teh dragocenih dobrin. Eden izmed ukrepov za boljšo kontrolo je bil premik sedeža podkraljestva Brazilije iz Salvadorja da Bahie v Rio de Janeiro leta 1763. V naslednjih letih je postala provinca Rio, predvsem notranjost, tudi pomembno območje pridelave sladkornega trsa. Tako rudniki kot plantaže so temeljili na suženjski delovni sili in posledično je polovica od 170.000 prebivalcev te regije v letu 1789 bila sužnjev. Tretjina jih je živela v ruralnih predelih (Assunção, 2005).

Če je mesto dobilo urbani značaj že s prihodom podkralja s spremstvom, pa to ni bilo nič v primerjavi s prihodom celotne portugalske kraljeve družine in njihove vlade, ki sta leta 1808 prebegnili pred osvajanjem Napoleona v Evropi. Mesto je postalo ključnega pomena v atlantski trgovini s sužnji in je to ostalo do konca te trgovine leta 1850. V prvi polovici 19. stoletja je bilo v Rio pripeljanih skoraj milijon afriških sužnjev. Večina jih je bila prodanih v notranjost na plantaže in v rudnike, na tisoče pa jih je ostalo v mestu, kar je pretvorilo Rio de Janeiro v mesto z največ zaslužjenega prebivalstva v obeh Amerikah – leta 1849 je tam živelo 80.000 sužnjev. Prav tako je naraščal delež sužnjev glede na celotno mestno prebivalstvo (Assunção, 2005). Talmon-Chvaicer (2008) navaja populacijo sužnjev leta 1808 okoli 20 %, leta 1821 pa že okoli 45 %. Assunção (2005) dodaja, da so svobodni črnci

⁸ Brazilija je bila v kolonialnem obdobju razdeljena na kapitanije.

predstavljali dodatnih 20–30 % prebivalstva. Tako je večina ljudi na ulicah bila črncev, kar je dajalo Riu de Janeiru videz afriškega mesta.

V takšno realnost so prispeli portugalski kralj s svojim spremstvom in družino le 20 let po razvpitem uporu sužnjev na francoskem otoku Saint Domingue, ki je uničil tamkajšnjo sladkorno industrijo, uporniki pa so pobili celotno belsko prebivalstvo. Ta dogodek je povzročil kolektivni strah pred sužnji med bogatim belskim prebivalstvom. Med njimi je bilo tudi portugalsko plemstvo, ki se je znašlo v svetu, v katerem je prednjačilo (vizualno in številčno) črnsko prebivalstvo s svojo »živalsko, neomikano« kulturo (Assunção, 2005).

V tem kontekstu intenzivnega medkulturnega soočenja se začne capoeira prvič sistematično pojavljati v pisnih virih. S prihodom kraljeve družine in njihove vlade leta 1808 je bila namreč ustanovljena profesionalna policija, Kraljeva policijska straža. Že od samega začetka je bila energija policije usmerjena v preganjanje vsakega vedenja, ki je bilo smatrano kot nesprejemljivo. To je vključevalo »potepuštvu, beračenje, neupoštevanje avtoritete, nespecifično moteče vedenje, javno vinjenost«. V okvir nesprejemljivega vedenja je padla tudi capoeira. Tako se začne capoeira pojavljati v pisnih virih v obliki policijskih poročil o aretacijah capoeiristov. To ne pomeni nujno, da capoeira ni obstajala že v desetletjih pred tem. To zatišje v virih pred letom 1808 je možno pripisati dejstvu, da pred tem ni bilo organizirane profesionalne policijske enote. Posledično tudi nadzor, beleženje aretacij in pisanje poročil niso bili izvedeni dosledno. Do zdaj so zgodovinarji našli le en vir iz 18. stoletja, ki omenja capoeiro. Leta 1789 je bil aretiran suženj mulat z imenom Adam, ki je bil obsojen, da je *capoeira*⁹. Vendar pa je glede na relativno malo število aretacij na račun capoeire v prvem desetletju tudi možno sklepati, da je bil *capoeiragem*¹⁰ takrat šele v začetnem razvoju (Assunção, 2005).

3.3.2. Etnična in socialna pripadnost capoeiristov

Kot je že omenjeno, so bili prvi pisni viri, povezani s capoeiro, policijska poročila o aretacijah v Riu de Janeiru od leta 1808 naprej. Iz teh poročil oziroma natančneje imen aretiranih

⁹ V preteklosti se je tako imenovalo izvajalca capoeire, danes je poimenovanje capoeirist.

¹⁰ Poimenovanje večine capoeira, ki se je pojavljalo predvsem v drugi polovici 19. stoletja.

capoeiristov je bilo zgodovinarjem možno določiti njihov etnični izvor¹¹. V zgodnjem 19. stoletju je bilo namreč običajno, da je bilo ime sužnja sestavljeno iz prvega imena in pristanišča, iz katerega je prišel (npr. Manuel Cabinda) (Talmon-Chvaicer, 2008).

Etnična in socialna pripadnost capoeiristov med letoma 1810 in 1821

Soares (2001, v Assunção, 2005) navaja, da je v teh letih bila večina aretiranih capoeiristov sužnjevi, in sicer 91 %. Med njimi je bilo 77 % Afričanov, 10.6 % kreolov¹², drugi so bili nedoločenega izvora. Med Afričani jih je bilo 84 % iz zahodne Centralne Afrike, 9 % iz Vzhodne Afrike (Mozambik) in 7 % iz Zahodne Afrike.

Iz teh poročil je torej možno sklepati, da so bili capoeiristi v zgodnjem 19. stoletju črnski sužnji, v glavnem iz zahodne Centralne Afrike. Vendar nam to nič ne pove o izvoru capoeire, razen da je najverjetneje nastala med sužnji afriškega izvora. Majhen odstotek aretiranih iz Zahodne Afrike lahko da misliti, da njihov vpliv v razvoju večšine ni bil pomemben. Vendar pa ta majhen odstotek sovпада s celotno populacijo sužnjevi iz Zahodne Afrike v tistem času, ki do leta 1850 ni nikoli presegala 7 %. Iz tega gre sklepati, da so vseeno imeli v neki meri vpliv na zgoden razvoj capoeire (Assunção, 2005).

Med aretiranimi sužnji iz zahodne Centralne Afrike jih je bilo več kot 40 % z območja takratnega severnega Konga (imena Congo, Cabinda, Monjulo), kar je bil višji odstotek kot njihov delež med celotno afriško populacijo v mestu. Sužnji iz severne Angole (imena Angola, Cassange, Cabonda in Rebolo) so predstavljali približno tretjino med aretiranimi, kar je sovpadalo z njihovo populacijo v mestu. Sužnjevi iz južne Angole (imena Benguela in Ganguela) je bilo le 23 % (Tabela 1), kar je relativno majhen odstotek glede na to, da so le-ti predstavljali večino med afriškim prebivalstvom v mestu. Ta podatek tako ne govori v prid teoriji o *n'golu* kot predniku capoeire, saj so to bili sužnji, ki naj bi ga prinesli s seboj v Brazilijo. Če so oni prinesli capoeiro s seboj, bi bilo pričakovati, da so tudi večinska populacija med capoeiristi. Soares (2001, v Assunção, 2005) tukaj opozarja, da bi bilo bolj smiselno iskati izvor capoeire v območjih severnega Konga in severne Angole. Glede na prisotnost ne samo Afričanov, ampak tudi kreolov v tej zgodnji fazi capoeire tudi sklepa, da

¹¹ Približen izvor – v poglavju o suženjstvu je opisano, na kak način so sužnji dobivali imena.

¹² Črnci, rojeni v Braziliji, v glavnem so bili sužnji.

capoeira ni izključno afriška aktivnost. Vidi jo kot kombinacijo afriških tradicij in kulturnih »iznajdb« kreolov (Soares, 2001, v Assunção, 2005).

Tabela 1: Izvor aretiranih capoeiristov med letoma 1810 in 1821 (Soares, 2001, v Talmon-Chvaicer, 2008)

Zahodna - centralna Afrika			Zahodna Afrika
<i>Kongo</i>	Congo: 62	117	Mina: 16 Calabar: 7
	Cabinda: 45		
	Monjulo: 10		
<i>Severna Angola</i>	Angola: 34	79	
	Cassange: 16		
	Cabonda: 8		
	Rebolo: 21		
<i>Južna Angola</i>	Benguela: 59	62	
	Ganguela: 3		
<i>Ostali</i>	Songo: 5	11	
	Mofumba: 3		
	Kisama: 3		
Skupaj:		269	23

Etnična in socialna pripadnost capoeiristov med letoma 1840 in 1870

Iz pisnih virov iz štiridesetih let 19. stoletja je razvidno, da capoeiristi niso bili več le črnski sužnji iz zahodne Centralne Afrike. V štiridesetih in petdesetih so se jim pridružili kreoli, osebe mešane rase (po navadi belega očeta in črne matere) in osvobojeni sužnji. To je prineslo spremembe ne le v statusu capoeiristov, ampak tudi v njihovem odnosu do preostale družbe (Talmon-Chvaicer, 2008).

Iz policijskih poročil o aretacijah je razvidno, da je bilo leta 1850 70 % aretiranih capoeiristov afriškega izvora, 30 % pa rojenih v Braziliji, kar kaže na strmo povečanje števila kreolov med capoeiristi. Ta tendenca se nadaljuje tudi v poročilih 8 let kasneje (Tabela 2). Podobno razmerje med kreoli in Afričani je tudi v samem popisu prebivalstva. Med 78.855 sužnji je bilo 33,5 % kreolov in 66,5 % Afričanov. Med osvobojenimi sužnji je bilo kreolov okoli 30 % (3.143) in Afričanov okoli 70 % (7.589). To je bila posledica prenehanja čezatlantske trgovine s sužnji leta 1850. Kljub povečanju števila Brazilcev med aretiranimi capoeiristi je večina še vedno bila iz zahodne Centralne Afrike – okoli 52 %. Zanimivo je tudi povečanje števila

aretiranih capoeiristov iz Zahodne in Vzhodne Afrike. Do leta 1858 so Kreoli dosegali 33 % aretiranih, v policijskem poročilu zapora iz leta 1863 pa kreoli predstavljajo že 65.7 % aretiranih, medtem ko Afričani le 34.3 % (Talmon-Chvaicer, 2008).

Tabela 2: Izvor aretiranih sužnjev, obtoženih na račun capoeire v letih 1850 in 1857/58 (Holloway,1989, v Talmon-Chvaicer, 2008)

<i>Izvor</i>	<i>1850</i>	<i>1857/58</i>
Brazilija (kreoli, mulati)	18	27
Afrika (nedoločeno)	2	0
Zahodna Afrika	3	6
Zahodna-Centralna Afrika	31	34
Kongo	9	16
Angola	22	18
Vzhodna Afrika	6	14
Skupaj:	60	81

Te spremembe v izvoru capoeiristov so pomembne za razumevanje capoeire. Ti ljudje so bili rojeni v dano okolje, ne kot njihovi predhodniki, ki so bili odtrgani od svoje kulture in družin v Afriki in bili na silo postavljeni v popolnoma novo okolje. Portugalščina je bil prvi jezik novih capoeiristov, socialni položaj določen, njihova pripadnost je bila do prijateljev, ne več do daljne afriške domovine. Absorbirali so tudi več vplivov drugih kultur (Talmon-Chvaicer, 2008).

Zmanjšalo se je tudi število sužnjev med capoeiristi. Med letoma 1850 in 1880 je prišlo do splošnega zmanjšanja števila sužnjev v Riu de Janeiru. Za to je obstajalo več razlogov: konec čezatlantske trgovine s sužnji leta 1850, epidemije kolere in rumene mrzlice v letih 1850 in 1853 ter zahteva po delovni sili v ruralnem zaledju na plantažah kave. Slednja je povzročila prodajo sužnjev iz mesta na podeželje in tako je medprovincialna trgovina s sužnji nadomestila čezatlantsko. Ne nazadnje je prišlo do množične emancipacije sužnjev v šestdesetih letih, predvsem v času vojne s Paragvajem, ko so oblasti osvobajale sužnje z namenom rekrutacije v vojsko (Talmon-Chvaicer, 2008; Assunção, 2005).

Še v letu 1850 manj kot 9 % aretiranih zaradi capoeire ni bilo sužnjev, v letu 1878 pa število osvobojenih že prekaša število sužnjev med aretiranimi capoeiristi (Talmon-Chvaicer, 2008).

Spremembe v načinu oblačenja capoeiristov odsevajo prej omenjene socialne spremembe. V zgodnjem 19. stoletju so capoeiristi praviloma nosili oprijete hlače in le redko majico. Od sredine stoletja dalje sta bila priljubljena suknjič ali plašč in klobuk, tudi med zaslužnim prebivalstvom. Klobuki so bili različni, tako v obliki kot v barvi. Nekateri menijo, da je bil klobuk statusni simbol. Sužnji bi naj posnemali svoje lastnike, za katere je klobuk odražal status in bogastvo. Poleg tega so tudi v Afriki kralji in drugi veljaki nosili klobuke, ki so odražali njihov položaj. V afriških kulturah je klobuk imel mističen značaj. Od petdesetih let 19. stoletja naprej so klobuki različnih barv označevali pripadnost določeni capoeiristični skupini (Talmon-Chvaicer, 2008).

Etnična in socialna pripadnost capoeiristov med letoma 1870 in 1890

Statistike kažejo večje število svobodnih ljudi kot sužnjev v poznih sedemdesetih in na začetku osemdesetih let. Po pričevanju takratnih opazovalcev je bilo med capoeiristi opaziti povečanje ljudi svetlejše polti. Večina bi naj bila mulatov ali *pardosov*, kot so bili imenovani, veliko pa je bilo tudi belcev. Po Soaresovih (2001, v Talmon-Chvaicer, 2008) podatkih bi naj med zaslužnimi capoeiristi bilo 13.3 % mulatov, drugo pa naj bi bili črnci. Med svobodnimi ljudmi pa tretjina črncev, 38.1 % mulatov in 28.6 % belcev. Po Breatsovih podatkih o aretiranih svobodnih capoeiristih bi naj leta 1885 bilo 21.9 % belcev, štiri leta kasneje pa že 32.7 % (Tabela 3). Skoraj vsi aretirani belci so bili portugalskega oziroma evropskega izvora (Assunção, 2005).

Razlog za povečanje števila belcev med capoeiristi je bila množična migracija evropskih delavcev v Brazilijo. Na to ni toliko vplivalo pomanjkanje delovne sile kot takratne »znanstvene« teorije o inferiornosti nebelih ras, ki so se širile po Evropi. V duhu teh idej so brazilske oblasti in elite podpirale ta množični pritok evropskih imigrantov, ki naj bi pomagali pri »pobelitvi« države. Prišleki so v glavnem prihajali iz osiromašenih območij Portugalske in tudi Španije in so v Brazilijo prišli z upanjem na boljše življenje. Imigranti so bili po večini mladi, samski moški, ki so se v novem okolju borili za ista dela kot tamkajšnje revno črnsko prebivalstvo. Ti revni imigranti so tudi živeli v istem okolju z njimi in tako so nekateri tudi asimilirali večinsko afro-brazilsko kulturo, ki jih je obkrožala (Assunção, 2005).

Tabela 3: Barva kože aretiranih capoeiristov v letih 1885 in 1889 (Bretas, 1989, v Talmon-Chvaicer, 2008)

<i>Barva kože</i>	<i>Aretirani 1885</i>	<i>Procent 1885</i>	<i>Aretirani 1889</i>	<i>Procent 1889</i>
Bela	23	21.9 %	36	32.7 %
Črna	38	36.2 %	33	30%
Drugo	44	41.9 %	41	37.3 %
Skupaj:	105	100%	110	100%

Na koncu je še treba poudariti, da so črnici in mulati nedvomno bolj pritegnili pozornost policije in da zato identiteta aretiranih capoeiristov v policijskih poročilih verjetno ni popolnoma reprezentativna (Assunção, 2005).

3.3.3. Pojavna oblika capoeire v prvi polovici 19. stoletja

Capoeira je v obliki, kot jo poznamo danes, nastala z nastankom prvih akademij¹³ v Salvadorju da Bahii v tridesetih letih 20. stoletja. Malo pa vemo, v kakšni obliki je obstajala v svojih zgodnjih letih.

V začetku 19. stoletja so jo oblasti obravnavale kot igro. V policijskih poročilih je jasno navedeno, da so bili posamezniki aretirani zaradi »igranja capoeire«. Ta podatek je pomemben, saj veliko avtorjev zagovarja izvor capoeire kot borilne veščine in meni, da je igrivi karakter veščine bil vpeljan šele kasneje (Assunção, 2005). Vendar pa so ravno vidiki borilne veščine bili vpeljani v kasnejših letih. Med paragvajsko vojno (1865–1870) je bilo veliko capoeiristov med vojaki, tako pod prisilo kot prostovoljno. Sužnjem so bili obljubljeni svoboda in drugi privilegiji vrnitvi. Nekateri capoeiristi so dejansko dobili odlikovanja za herojske dosežke v vojni. Začele so se širiti zgodbe o njihovi izjemni spretnosti v borbi brez orožja. Po tej vojni je bila capoeira tako na novo definirana in označena kot borilna veščina, povezana s samoobrambo in borbo. Drugi razlog, da je bila obravnavana kot borilna veščina, je, da ko so se s capoeiro začele ukvarjati druge socialne skupine – rojeni Brazilci, ljudje mešanega izvora, celo beli imigranti in aristokrati – jo je večina njih dojemala kot borilno veščino za pridobivanje agilnosti in telesne pripravljenosti (Talmon-Chvaicer, 2008).

¹³ Capoeiristične šole.

Danes je capoeira pogosto imenovana plesno-borilna veščina, sami capoeiristi pa jo imenujejo igra, »jogo« in se med seboj vabijo k igranju capoeire (*jogar capoeira*). Sodobni capoeiristi menijo, da so jo sužnji poimenovali »igra« z namenom zavajanja svojih gospodarjev. Posledično naj bi jo tudi oblasti imenovale igra. Vendar je to malo verjetno, saj je igra v 19. stoletju označevala različne aktivnosti, poleg capoeire še igre na srečo in razne plesne, ki pa so vsi bili prepovedani in strogo kaznovani (Talmon-Chvaicer, 2008).

*Cabeçada*¹⁴ je edina gibalna tehnika, ki jo policijska poročila 19. stoletja opisujejo v zvezi s capoeiro. Le-ta je bila za oblasti tudi najpomembnejši dokaz o igri capoeire. Ta poročila pa skoraj nič ne povedo o sami naravi capoeire, ali je bila igrana v krogu kot danes in ali so bili uporabljeni inštrumenti. Glede na to, da so aretirani capoeiristi pogosto imeli s seboj inštrumente, je možno sklepati, da so jih uporabljali ob igri (Assunção, 2005).

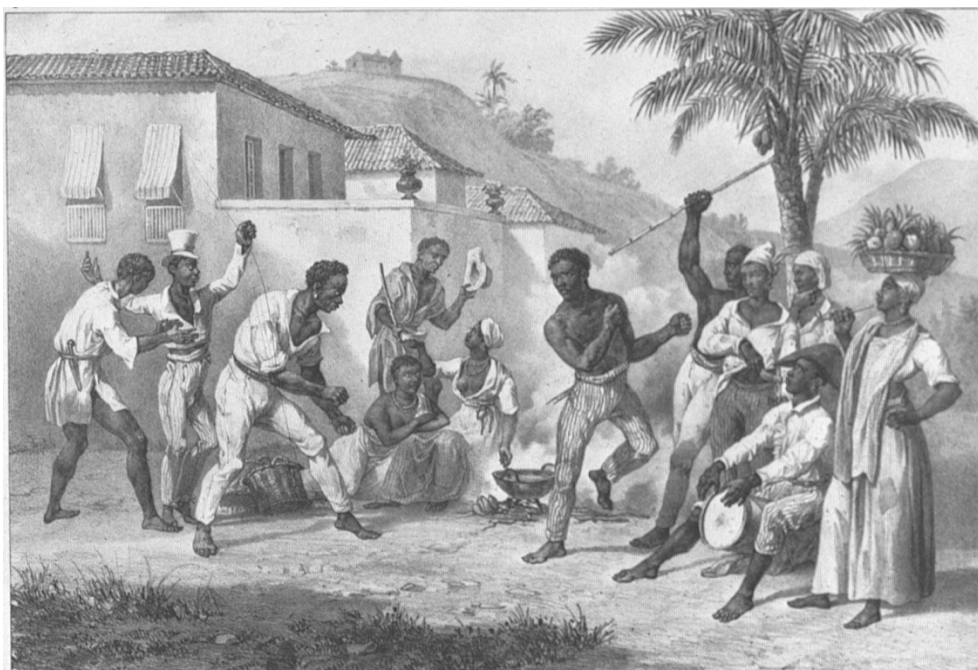
Enega prvih podrobnejših opisov capoeire je podal bavarski slikar Johann Moritz Rugendas leta 1824 med svojim bivanjem v Braziliji. Označuje jo kot »vojni ples«, s katerim se črnci ukvarjajo v prostem času. Je nasilen in se nemalokrat konča s pretepom, uporabo nožev in prelivanjem krvi. Rugendas opisuje le umike in udarce z glavo, ni pa zaslediti akrobatskih skokov, gibanja na tleh, udarcev z nogo in inštrumenta *berimbau*¹⁵, kar je vse značilno za današnjo capoeiro. Na njegovi sliki z imenom »*Capüera, danse de la guerre*« (Capoeira, vojni ples) (Slika 2) je viden le boben *atabaque* ter spremljava s ploskanjem in petjem (Capoeira, 1995). Rugendasova slika nakazuje tudi na ritmično gibanje, podobno današnji *gingi*¹⁶, ki jo igralca izvajata med in pred udarci (Assunção, 2005).

Assunção (2005) navaja pričevanje nekega neznanega očitvidca iz prve polovice 19. stoletja, ki poda več informacij. Ta avtor opisuje, kako se je nek suženj z uporabo brc in počepov branil pred napadom dveh svobodnih moških. Uporabo udarcev z nogo prikazuje tudi slika londonskega slikarja Augustusa Earla z naslovom »*Negros fighting, Brazil*« (Črnca v borbi, Brazilija) (Slika 3), ki je nastala leta 1824. Slika ne prikazuje glasbene spremljave, nikjer pa tudi ni natančno navedeno, da gre za capoeiro (Assunção, 2005).

¹⁴ Udarec z glavo, ki se uporablja v capoeiri.

¹⁵ Več o berimbau na strani 48.

¹⁶ Ginga je osnovni ritmični korak v capoeiri, ki se nenehno izvaja med igro.

Slika 2: »Capüera, danse de la guerre« (Capoeira, vojni ples), slika avtorja Johanna Moritza Rugendasa (Die Rugendas Gemälde, 2011)

Slika 3: »Negros fighting, Brazil« (Črnca v borbi, Brazilija), slika avtorja Augustusa Earla iz leta 1924 (Augustus Earle, Capoeira, 2011)

Soares (2001, v Assunção, 2005) navaja, da je v tem času več kot četrtnina aretiranih zaradi capoeire s seboj nosila orožje. Afričani bi naj po navadi nosili navadne nože, medtem ko je

bilo priljubljeno orožje kreolov *navalha*¹⁷. Assunção (2005) sklepa, da je že v tem zgodnjem obdobju capoeira zaobjemala različne oblike, z glasbo ali brez nje, z orožjem ali brez njega, kot prijateljska igra ali pretep. Zato naj bi bilo neprimerno zaključevati, da je capoeira borilna večšina, ki se je razvila v igro, ali obratno.

3.3.4. Odnos oblasti in družbe do capoeire

Pomembno za razumevanje razvoja urbane capoeire je, da so imeli urbani sužnji v svojih aktivnostih omogočeno relativno svobodo gibanja, kar na plantažah ni bilo predstavlljivo (Assunção, 2005). Sužnji so se po končanem delu, ob nedeljah in praznikih zbirali v velikem številu in izvajali razne plesne in igre, ki so jih sami ali njihovi predniki prinesli iz matične domovine. Bavarski slikar Rugendas opisuje razna črnska praznovanja in plesne, kot so batuque, lundu, fandango in capoeira, ki naj bi bila po njegovem »vojni, agresivni ples« (Talmon-Chvaicer, 2008).

V prvem desetletju 19. stoletja so lastniki sužnjem v njihovem prostem času še dovoljevali zbiranje in tradicionalne plesne ter igre na mestnih trgih (Talmon-Chvaicer, 2008). Capoeira (1995) domneva, da so bile te aktivnosti celo zaželene kot ventil za sproščanje napetosti, ki je rasla v sužnjih zaradi same narave sistema suženjstva. Vendar pa se je s časom in predvsem povečanjem števila sužnjev to spremenilo, saj so bili lastniki sužnjev prepričani, da so takšna zbiranja plodna tla za subverzivne aktivnosti, nemalokrat je tudi prihajalo do izgrediv. To je kmalu pripeljalo do prepovedi teh aktivnosti. Oblasti niso prepovedale plesov in iger sužnjev zaradi njih samih, ampak predvsem zaradi strahu pred združevanjem sužnjev v velikem številu (Talmon-Chvaicer, 2008). Capoeira (1995) še navaja, da je portugalsko plemstvo, ki je leta 1808 prišlo v Rio, razumelo potrebo po uničenju kulture sužnjev kot sredstvo za popolno nadvlado nad njimi.

Oblasti so nasprotovale tudi socialnemu življenju sužnjev v gostilnah in okoli njih, saj bi naj tam prihajalo do popivanja in družbeno nesprejemljivega vedenja. Kljub nadzoru in številnim aretacijam sužnjev so oblasti menile, da je situacija uhajala nadzoru. Tako so ob združevanju ob praznikih, pogrebih, plesih in igrah prepovedali tudi kockanje in druge igre na srečo.

¹⁷ Zložljiva britev.

Sužnjem je bilo prepovedano nositi orožje in za vse črnce, tako sužnje kot osvobojene sužnje, je veljala policijska ura. Sužnji niso smeli nositi čevljev, da so se razlikovali od preostalega prebivalstva. Vsi ti ukrepi so bili uvedeni z namenom kontrole nad sužnji in preprečitve aktivnosti, ki bi bile potencialno nevarne za njihove gospodarje in oblast (Talmon-Chvaicer, 2008).

Motivov za preganjanje capoeire naj bi bilo poleg strahu pred združevanjem več: Afričanom je dajala občutek nacionalne identitete, vzbujala je samozavest v vadečih posameznikih, ustvarjala je majhne, povezane skupine, ustvarjala je nevarne, agilne borce in včasih se je suženj med capoeiro poškodoval, kar je bilo nezaželeno z ekonomskega vidika (Capoeira, 1995).

Oblasti so bile odločene, da capoeiro izkoreninijo z vsemi možnimi sredstvi, čeprav dejansko ni obstajal zakon, ki bi capoeiro prepovedoval. Izdani so bili odloki, da se capoeiriste aretira in kaznuje z bičanjem, četudi s svojo aktivnostjo ne povzročajo poškodb ali kakršnegakoli drugega kriminalnega dejanja. Preganjanje je bilo prepuščeno volji in odločitvam policijskih poveljnikov. Po študiji Leile Mezan Algranti (1988, v Talmon-Chvaicer, 2008) bi naj že med letoma 1810 in 1821 capoeira bila drugi najpogostejši vzrok aretacij, takoj za begom sužnjev. Zanimivo je, da med letom 1808, ko je bila ustanovljena Kraljeva policijska straža, in letom 1810 ni bilo še nobene aretacije na račun capoeire (Talmon-Chvaicer, 2008; Assunção, 2005).

Možno je, da je s številnimi aretacijami obstajala ekonomska korist za oblast. Po številnih virih bi naj aretirane sužnje že od leta 1815 izkoriščali kot delovno silo na javnih projektih, kot je gradnja cest in jezu zunaj mesta. Na primer resolucija 182 z dne 30. avgusta 1824 pravi, da naj aretirane capoeiriste raje pošljejo na prisilno delo na jez, kot pa da jih prebičajo. Preprosta logika za tem je dobiti poceni delovno silo, ki bo zdrava. Sužnji, ki so jih prebičali 100-, 200- ali celo 300-krat, ne bi bili sposobni za delo ali bi lahko celo umrli (Talmon-Chvaicer, 2008).

V zgodnjem 19. stoletju so oblasti obravnavale capoeiro kot igro, ki se lahko sprevrže v nasilje. Že v dvajsetih letih 19. stoletja je za belsko populacijo predstavljala resno grožnjo javnemu redu. Capoeiristi so bili obravnavani kot nevarni in nasilni prestopniki že s tem, ko so capoeiro uporabljali za rekreacijo, še bolj pa, ko so se njihova druženja zaključila z nasilnimi izgredi (Talmon-Chvaicer, 2008).

Capoeiristom so bile poleg afriškega izvora skupne tudi določene skupinske aktivnosti, medsebojna lojalnost, uporaba lahkega orožja, simboli in sredstva komunikacije. Skupen jim je bil tudi odpor do oblasti, vendar pa je obstajalo tudi rivalstvo med posameznimi skupinami capoeiristov. Tako je naveden primer, ko je v letu 1831 prišlo do spopada med dvema skupinama, ki sta zaobjemali 200 ljudi. Ob prihodu civilne garde (ki je predstavnik oblasti) na prizorišče sta skupini združili moči v uporu. Po njihovem odhodu je znova prišlo do spopada med skupinama. Hierarhija v teh skupinah je bila jasno določena in sprejeta med vsemi pripadniki (Talmon-Chvaicer, 2008).

V večini aretacij capoeiristov je bilo zaseženo orožje, kot je nož, britev, palica, kamenje. Vendar pa uporaba hladnega orožja ni bila omejena le na capoeiriste, ampak ga je uporabljala večina zaslužjenega prebivalstva, ki ga je uporabljala tako za vsakodnevno delo kot tudi za osebno zaščito (Talmon-Chvaicer, 2008).

V tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja so se oblasti že zavedale sprememb, ki so se dogajale med capoeiristi, kar se vidi tudi v spremembi izrazoslovja – izraza »sužnji capoeira« in »črni capoeire« sta bila zamenjana z izrazoma »capoeire« in »capoeiristične skupine«. Te skupine so bile organizirane in so imele določeno hierarhijo. Za oblasti so bili najnevarnejši vodje skupin, ki naj bi nagovarjali navadne člane k kriminalnim dejanjem (Talmon-Chvaicer, 2008).

Nekateri med aretiranimi capoeiristi so nosili različna pokrivala in barvne trakove, v glavnem rumene in rdeče. Ti dve barvi sta povezani z religioznimi tradicijami regije Kongo-Angola. Možno pa je, da so pokrivala in trakovi določali etnično pripadnost capoeiristov. Koliko so ti atributi že dejansko kazali na povezanost s strukturiranimi tolpmi, ni znano, saj obstaja pred letom 1840 le malo dokazov o socialni organiziranosti in formaciji capoeirističnih tolpa ali *malt* (Assunção, 2005).

V očeh oblasti in javnosti so bili capoeire barabe in okrutni morilci, katerih edini motiv je bil nasilje, prelivanje krvi in nadlegovanje navadnega prebivalstva. Leta 1857 popotnika Kidder in Fletcher opisujeta capoeire kot člane neke vrste skrivnega združenja, v katerem je najbolj cenjen tisti, ki uniči največ življenj. Po njunem so njihove akcije v glavnem usmerjene proti ostalim črncem. Karasch (1987, v Talmon-Chvaicer, 2008) predstavi popolnoma drugačen pogled. Capoeiristične skupine bi naj bile bratovščine, ki so ščitile »svoje« ljudi. Vključevale

so sužnje, ki so ščitili druge sužnje iz svojega okolja. Capoeire torej niso barbarski banditi, ampak skupine, ki ščitijo svoje soseske pred sovražniki.

Dejstvo pa je, da so do sredine stoletja poškodbe in umori postali pogostejši v borbi za kontrolo nad urbanimi območji (Talmon-Chvaicer, 2008).

Trg Carioca v Riu bi naj bil prvo pomembno zbirališče capoeiristov v mestu. Javna fontana je privlačila množice, ki so prihajale po vodo, prav tako pa je trg ponujal veliko možnosti za beg v okoliške ulice. Soares (2001, v Assunção, 2005) meni, da je dostop do fontan bil vzrok mnogih pretefov med sužnji, kar bi lahko vodilo v nastanek capoeirističnih tolp, in da je bil nadzor nad trgi poglavitni razlog za spore med njimi. V tem času naj bi obstajalo sedem glavnih capoeirističnih skupin, vsaka je bila imenovana po območju, ki so ga kontrolirali. Talmon-Chvaicer (2008) navaja opis nekega policijskega komisarja iz leta 1872, da capoeiristi tvorijo neke vrste organizacije, pripadajoče soseskam, vsaka s svojim vodjo. Med seboj se bojujejo za prevlado nad območji, poleg tega pa ubijajo in pohablajo nedolžno prebivalstvo.

V tretji četrtini 19. stoletja so se te skupine združile v dve glavni skupini – Guayamos in Nagoas.

Torej nekje od sredine stoletja naprej so mestne oblasti, novinarji in intelektualci opisovali capoeiriste kot nasilne in uničevalne bandite. Nedelje, prazniki in parade naj bi bili priložnost za razkazovanje destruktivnih aktivnosti in ustrahovanje nedolžnega prebivalstva (Lewis, 1992). Ti viri nadalje razlagajo, da je bila capoeira vedno bolj ločena od plesa ter glasbe in je postajala poglavitno kriminalna dejavnost. Capoeiristi so ob festivalih in masovnih praznovanjih skakali in plesali pred vojaškimi paradami in religioznimi procesijami ter na ta način kazali svoje moteče vedenje (Talmon-Chvaicer, 2008).

Vendar pa je to le ena stran zgodbe, pisana s strani belcev, ki so bili pod vplivom predsodkov, političnih interesov in vrednot oblasti. Kar zadeva capoeiriste, so še naprej »igrali« capoeiro. Razen kriminalnih dejanj capoeirističnih skupin, ki so se borile za kontrolo nad soseskami, je capoeira ohranila značilnosti igre v širšem pomenu besede, kakor so jo razumeli predniki iz zahodne Centralne Afrike. Za capoeiriste je posebljala posebne vrednote in rituale. V novi realnosti resda niso igrali več le s svojimi tovariši, ampak so iznašli nove igre na javnih trgih, pred vojaškimi paradami, religioznimi procesijami in drugimi javnimi dogodki. Začeli so se

posmehovati oblasti in izzivati obstoječi red. Njihove predstave so vključevale glasbo, ples in interakcijo z gledalci. Kljub temu da so jih oblasti želele predstaviti kot nevarne nasilneže, so jih množice občudovale zaradi njihove spretnosti in poguma, ki so ga kazali ob izzivanju oblasti, in uživale ob njihovih predstavah. Vsi obstoječi pisni viri poudarjajo agresivno in nasilno naravo capoeire in obenem prezirajo druge, skrite vidike, vendar pa se le-ti kažejo med vrsticami v nekaterih virih. V člankih časopisov je zaslediti, kako se capoeristi »zabavajo« z izvajanjem agilnih, akrobatskih gibov, ob tem pa privabljajo množice ljudi, ki so navdušene nad njihovo aktivnostjo. Capoeristi očitno niso bili v medsebojnem sporu, ampak so igrali capoeiro v svoje veselje in veselje gledalcev (Talmon-Chvaicer, 2008).

Kadar sta se med seboj borili dve rivalski capoeiristični skupini, sta ob prihodu policije združili moči, da bi se izognili aretacijam. Velikokrat so jim pomagale tudi množice, ki so ustvarile zmedo na ulicah in jim tako olajšale beg. Ljudje se pogosto tudi niso pojavili kot priče proti njim na sodišču. Za nekatere je to dokazovalo, da so se ljudje bali capoeiristov. Talmon-Chvaicer (2008) pa meni nasprotno, da so ljudje bili naklonjeni capoeiristom in so jim zato pomagali. V tem času naj bi namreč bila očitna nasprotja interesov med vladajočimi in nižjimi sloji, ki so želeli ohraniti svoje tradicije in so na svoj način izražali nestrinjanje z oblastjo. Tukaj je svoj prostor našla tudi capoeira, ki ni bila več izolirana in jo je sprejemalo vedno več ljudi. Assunção (2005) temu nasprotuje. Meni, da so capoeristične tolpe verjetno bile občudovane s strani mladih črnih in mulatskih fantov, ki so se jim sčasoma pridružili. Vendar pa ni mogoče zaslediti vira, ki bi potrjeval splošno naklonjenost množic do capoeiristov.

Od konca 19. stoletja se je v Braziliji širila ideja »pobelitve« države, ki je imela svojo osnovo v kvaziznanstvenih teorijah, ki so se širile po Evropi in Severni Ameriki in so zagovarjale superiornost belcev. Za ta pristop je bilo značilno sprejemanje evropskih socialnih in kulturnih običajev in norm, po drugi strani pa zavračanje vsega, povezanega z inferiornimi kulturami, v prvi vrsti črnske kulture, med katero je spadala tudi capoeira. Po pisanju takratnih časnikov so bili capoeristi »okrutni morilci«, ki so preplavljali mesto in ustvarjali kaos in nered (Talmon-Chvaicer, 2008).

Brazilija je v tem času šla skozi velike politične in socialne spremembe. Leta 1888 je bilo odpravljeno suženjstvo, leto kasneje je monarhijo zamenjal republikanski režim. V tem obdobju je prebivalstvo v Rio strmo naraščalo. Leta 1872 je bilo 266.000, v dveh desetletjih

se je podvojilo na 522.000 prebivalcev. V devetdesetih letih 19. stoletja je prišlo do masovnih migracij revnih Evropejcev v Rio, kar je povzročilo še večjo revščino, brezposelnost in širitev bolezni v mestu. Med imigranti je bilo leta 1890 dvakrat toliko moških kot žensk. Bilo je relativno malo družin ali poročenih parov, večina imigrantov je bila revnih mladih samskih moških, ki so prišli iskat delo v veliko mesto. Plačilo je bilo nizko zaradi velike ponudbe delovne sile. Ko je bilo leta 1888 odpravljeno suženjstvo, se je veliko število osvobojenih sužnjev pridružilo nezaposlenim, ki so živeli na socialnem robu, med poštenostjo in kriminalom. Ti ljudje so bili lopovi, sleparji, prostitutke, postopači, vojaški dezertjerji. Veliko se jih je priučilo capoeiro in se pridružilo tolпам, ki so nadzirale določen del mesta (Talmon-Chvaicer, 2008).

Capoeira (1995) še dodaja, da se po letu 1888, ko je bilo odpravljeno suženjstvo, na novo osvobojeno črnsko prebivalstvo ni znašlo v obstoječem socialno-ekonomskem sistemu. Capoeiristi so s svojim obvladanjem borilne veščine, samozavestjo in individualnostjo hitro zašli v kriminalne vode in capoeira skupaj z njimi.

V suženjskem sistemu je vsak sužnjelastnik nadziral svoje sužnje, v novem sistemu pa oblast ni imela sredstev za nadzor nad množicami. Osvobojeni sužnji in brezposelni svobodni ljudje, najnižji in najrevnejši sloj družbe, so predstavljali grožnjo drugemu prebivalstvu. Oblasti so skušale za glavno vrednoto vpeljati delovno etiko, ki naj bi bila odraz razvite, stabilne in civilizirane družbe, v nasprotju z brezdeljem in postopaštvom. V tem kontekstu je novi republikanski režim, ki se je boril s socialno in ekonomsko nestabilnostjo, začel neusmiljeno vojno proti capoeiri in uspel stigmatizirati capoeiriste kot postopače in kriminalce, nasprotnike napredka (Talmon-Chvaicer, 2008).

Vendar pa capoeira z zakonom ni bila kriminalizirana, le poškodbe in umori kot posledica capoeire so bili kriminalna dejanja. To je predstavljalo težavo oblastem, ki so hotele capoeiro izkoreniniti. Tako je novi režim z zakonom uradno prepovedal capoeiro leta 1890, leto po padcu monarhije. V tistem času, ko je bilo zatiranje capoeire na višku, so bili mnogi aretirani capoeiristi deportirani v zapor na otok Fernando de Noronha (Talmon-Chvaicer, 2008).

3.3.5. Capoeiristične tolpe – *malte*

V drugi polovici 19. stoletja je med capoeiristi v Riu de Janeiru nastala posebna oblika združenj, imenovanih *malte*. Nekateri menijo, da so nastala že prej, vendar pa ne obstaja nikakršen dokaz o obstoju strukturiranih tolp pred letom 1840. Obstajale pa so nepovezane skupine, ki so nastajale spontano (Assunção, 2005).

Glede na večino virov bi naj *malte* bile organizirane na osnovi teritorialnosti. Nadzor nad določenim območjem, po navadi okoli cerkvenega trga in nad okoliško sosesko, je bil ključni določujoči faktor identitete *malte* (Assunção, 2005).

Do sedemdesetih let 19. stoletja so se capoeiristične tolpe združile v dve glavni rivalski skupini, Nagoas in Guaiamus. Sam izvor poimenovanja teh dveh skupin je neznan, termin »nago« bi se naj nanašal na vse sužnje yorubskega izvora (Talmon-Chvaicer, 2008).

Skupini sta se med seboj borili za nadzor nad urbanim okoljem v različnih predelih mesta. Zgodovinarji njihovo rivalstvo opisujejo tudi kot politični konflikt med družbenimi razredi. Nagoas so v glavnem nadzorovali periferne predele mesta in revne soseske, katerih prebivalci so bili po večini Afričani in njihovi potomci. Guaiamus so dominirali v bolj uglednih soseskah v centru mesta, njihovi pripadniki pa bi naj bili v glavnem mešane rase. Njihovo rivalstvo je temeljilo na socialnih, rasnih in političnih razlikah. Tudi Soares (2002, v Talmon-Chvaicer, 2008) meni, da so bili Guaiamus mešane rase in so dopuščali evropske priseljence v svojih vrstah. Živel so v boljših predelih mesta. Nagoas pa so bili v glavnem Afričani ter njihovi potomci, živeli pa so v revnih predelih. Assunção (2005) temu nasprotuje, saj bi naj tako Afričani kot kreoli bili navzoči v vseh predelih mesta. Trdi, da pripadnost skupinam ni bila strogo etnično določena in da je ne moremo razlagati preprosto kot binarno nasprotje med Afričani in kreoli.

Uvajanje pripadnikov v *malte* naj bi se začela že v zgodnjih letih. Fantje, stari 10 do 12 let, so se že urili v večšini z bolj izkušenimi capoeiristi. Njihova naloga je bilo oznanjanje prihoda tolpe, izzivanje nasprotnikov in prenašanje sporočil za odrasle pripadnike tolpe. V povezavi z *maltami* je prvič omenjena tudi organizirana vadba capoeire. Ob koncu 19. stoletja so se pripadniki malt ob nedeljah srečevali na trgih in vadili različne udarce z nogami in glavo kot tudi uporabo noža in britve (Assunção, 2005; Talmon-Chvaicer, 2008).

Vsi viri so si enotni, da so bili ulični pretepi med *maltami* ekstremno nasilni in da so se nemalokrat končali s smrtnimi žrtvami. V kulturo tolpa je spadalo tudi prelivanje krvi nasprotnika, brez kakšnega posebnega razloga (Assunção, 2005). Med njimi je veljalo krvno maščevanje – smrt vsakega pripadnika skupine je bila maščevana s smrtjo pripadnika druge skupine (Talmon-Chvaicer, 2008).

Rivalstvo med skupinami bi se naj spremenilo proti koncu stoletja. V preteklosti sta dve nasprotujoči si skupini združili moči ob prihodu policije. V tistem času pa tudi, ko so bili v velikih težavah, niso več združili moči. To je najverjetneje iz dveh razlogov: rivalstvo med skupinama je postalo bolj napeto, tako da ni bilo več prostora za medsebojni dialog. Po drugi strani pa oblasti niso bile več tako preteče, saj so capoeiristi postali vpleteni v lokalno politiko in so zato bili deležni zaščite s strani politikov (Talmon-Chvaicer, 2008).

Kar je dejansko najbolj razlikovalo Nagoase in Guaiamuse med seboj, je bila povezanost z glavnima političnima strankama cesarstva, liberalci in konservativci. Nagoasi so imeli močene osebne povezave s ključnimi konservativnimi politikami, medtem ko so se Guaiamusi bolj nagibali k zavezništvu z liberalci (Assunção, 2005).

3.3.6. Vpletenost capoeiristov v lokalno politiko

Poglavitna sprememba v statusu capoeiristov v tretji četrtini 19. stoletja je bila njihova vpletenost v politiko. Politiki so se zavedali moči capoeirističnih tolpa, njihovega vpliva na ulicah in strahospoštovanja, ki so ga bile deležne, in so to uporabili v prid svojih interesov (Talmon-Chvaicer, 2008). Zavezništvo med capoeiristi in politikami je tudi pomenilo, da je bilo preganjanje capoeiristov le delno. Bilo je osredotočeno le na *malte*, ki niso bile povezane z trenutno vladajočo stranko. Konservativna stranka je bila v glavnem tista, ki je imela moč in je bila tako v boljši poziciji za nudenje zaščite capoeiristom. Capoeiristi niso imeli tako močnih povezav z liberalno stranko kot s konservativno. Liberalci prav tako niso bili preveč naklonjeni sodelovanju z njimi.

V politiki do paragvajske vojne med letoma 1865 in 1870 ni bilo razlike v interesih med različnimi strankami. Ta vojna pa je prinesla velike spremembe, ki so kasneje botrovale

ukinitvi monarhije in nastanku republike leta 1889. Industrializacija in ekonomska rast sta zaradi potrebe po vojni produkciji pripeljali do stikov z drugimi južnoameriškimi državami z republikansko ideologijo. Težnja po drugačni državni ureditvi je privedla do nastanka liberalne stranke leta 1869 in republikanske stranke leta 1870. Zahtevali so več civilnih pravic, odgovornost ministrov za uvedene spremembe ter ekonomske spremembe v smeri modernizacije in industrializacije. Po vojni so predvsem pripadniki srednjega in višjega sloja, med njimi tovarnarji, inženirji in mladi oficirji, ki so pridobivali moč in bogastvo, želeli spremeniti obstoječi politični sistem z odporom do stare oligarhije. Pri tem pa niso bili naklonjeni socialni reformi. Nasprotno so bili konservativci tisti, ki so se zavzemali za več pravic in privilegijev množic iz nižjih slojev. Med drugim so maja 1888 tudi uvedli odpravo suženjstva. Tako so na stran monarhističnega režima pridobili množice bivših sužnjev in na splošno črnega prebivalstva. Konservativni vojvoda Estrada-Teixeira se je zavzemal za izboljšanje življenjskega standarda nižjih slojev in ob tem upal na njihovo podporo, predvsem capoeiristov. Tako je postal pokrovitelj ene izmed malt, ki mu je odkrito pomagala na volitvah leta 1872. Capoeiristi so stražili volišča in spodbujali ali ustrahovali volivce. Nasprotniki so bili brutalno pretepeni, medtem ko so privrženci bili deležni oboroženega spremstva na volišča. Bili so tudi telesni stražarji politikov in imeli kot taki močan vpliv, predvsem med volitvami (Assunção, 2005; Talmon-Chvaicer, 2008).

Nedvomno so obstajali medsebojni interesi med nekaterimi konservativnimi politiki in capoeiristi. Politiki so zmagovali na volitvah, capoeiristi pa so dobivali plačila in bili zaščiteni pred zakonom za svoja kazniva dejanja (Talmon-Chvaicer, 2008).

Za liberalce in predvsem republikance so bili capoeiristi trn v peti. Vodja liberalcev je leta 1878 dobil kraljevo dovoljenje za reformiranje vlade in takoj je uvedel ukrepe proti capoeiristom. Eden izmed njih je bil prepoved posvetovanja z odvetnikom, preden je izvedena preiskava. To je prizadelo capoeiriste, ki so se pred preiskavo obrnili na svoje politične pokrovitelje, ki so uporabili svoj vpliv za njihovo izpustitev (Talmon-Chvaicer, 2008).

Za republikance v Riu de Janeiru so capoeiristi predstavljali vse, kar je bilo slabega v političnem sistemu monarhije: korupcijo, nasilje in upiranje napredku. Zato so bili odločeni, da enkrat za vselej opravijo z njimi. Takoj ko je 15. novembra 1889 padla monarhija, je nova oblast začela z neusmiljenim pregonom capoeire. V kratkem času je bilo aretirano veliko število capoeiristov, mnogi med njimi so bili deportirani na otok Fernando de Noronha

(Assunção, 2005). Drugi razlog za takšno odločno preganjanje pa je bil ta, da je namesto izboljšanja pod novim režimom prišlo do krize v državi, kar je sprožilo razočaranje in izgrede. Masivne migracije revnih Evropejcev v mesto so stvari le še poslabšale. Država je bila v recesiji vse do zgodnjega 20. stoletja. Eden izmed ukrepov za izboljšanje situacije je bil poskus izkoreninjenja nasilja in kriminala iz mesta, capoeristi pa so bili glavna tarča (Talmon-Chvaicer, 2008).

Nova oblast je želela ohraniti začetno ostro preganjanje capoeire in 11. oktobra 1890 je postala capoeira tudi zakonsko prepovedana. Številne aretacije so imele želen učinek in po besedah takratnega tiska je capoeira izginila z ulic. Capoeristične tolpe so bile razgnane, izgubile so moč in politični vpliv. Vendar pa številne aretacije v devetdesetih letih 19. stoletja in zgodnjem 20. stoletju pričajo, da fenomen ni popolnoma izginil (Talmon-Chvaicer, 2008). Mnogi capoeristi naj bi celo postali osebni stražarji republikanskih politikov (Assunção, 2005).

Definitivno je capoeira v obdobju prve republike (1889–1930) izgubila na veljavi, ki jo je imela za časa monarhije. Izgubila se je tudi povezava med različnimi modalnostmi capoeire. V novem okolju so bili telesni stražarji in drugi ljudje zainteresirani le še za njene borbene tehnike in nič več za vidike igre (Assunção, 2005).

3.4. CAPOEIRA V BAHII

Od kolonialnih časov naprej je bil Salvador, glavno mesto Bahie, močno povezan z plantažnim gospodarstvom notranjosti te regije, Recôncava. Območje notranjosti je bilo idealno za rast sladkornega trsa, kar je naredilo regijo eno ključnih v proizvodnji sladkorja v kolonialni Braziliji. V 17. stoletju je Recôncavo postal tudi najpomembnejša regija pridelave sladkorja na svetu. Ni treba posebej poudarjati, da je celotna tamkajšnja ekonomija temeljila na suženjski delovni sili. Pristanišče, skozi katerega je prišla vsa ta delovna sila, je bilo Salvador da Bahia. Slednji pa je bil več kot le glavno pristanišče, med letoma 1549 in 1763 je bil prestolnica kolonialne Brazilije, zato so bile v mestu ustanovljene različne administrativne in birokratske institucije. Kot rezultat tega je manjšinska belska elita dominirala v političnem

in kulturnem življenju sicer skorajda »afriškega« mesta, kot so ga opisali številni takratni opazovalci (Assunção, 2005).

V 19. stoletju je bil Salvador še vedno eno pomembnejših atlantskih mest z visokim številom suženjskega prebivalstva, čeprav ni bil tako velik kot Rio de Janeiro. Leta 1835 naj bi število mestne populacije znašalo 65.000. Od tega je bilo 42 % sužnjev, svobodnega mulatskega prebivalstva je bilo 22.7 %, svobodnih Afričanov 7.1 %. Belskega prebivalstva je bilo manj kot tretjina, natančneje 28.2 %. Ker so Afričani predstavljali tudi večino suženjskega prebivalstva, je bila tretjina populacije Salvadorja v začetku 19. stoletja afriška (Assunção, 2005).

Trgovci s sužnji so svoj plen v glavnem vozili iz dveh afriških regij: Zahodne Afrike in regije Kongo/Angola. Zgodovinarji ločijo več ciklov, v katerih so prevladovali sužnji iz posamezne regije: Senegambija (Zahodna Afrika) v poznem 16. stoletju, Kongo/Angola v 17. stoletju in obala Mina in Beninski zaliv (oboje Zahodna Afrika, natančneje območje Yoruba) v 18. in zgodnjem 19. stoletju. Vendar so tudi v obdobju zadnjega cikla sužnji Bantu iz regije Kongo/Angola še vedno predstavljali tretjino vseh Afričanov v Bahii (Assunção, 2005).

3.4.1. Capoeira v Bahii 19. stoletja

V Bahii 19. stoletja je bila capoeira obrobna aktivnost, omenjena v le nekaj dokumentih. Prvi vir je najverjetneje Rugendasova slika »*São Salvador*« (Slika 4) iz prve polovice 19. stoletja. Zaradi podobnosti z njegovo sliko »*Capüera, danse de la guerre*« (Slika 2) gre sklepati, da je naslikal igro capoeire, čeprav to ni nikjer neposredno navedeno (Talmon-Chvaicer, 2008). Pri tej sliki je zanimivo okolje, v katerem se odvija črnska aktivnost. Postavljeno je namreč natanko v to, kar so avtohtoni brazilski prebivalci imenovali *capoeira*, in sicer v poseko sredi gozda (Assunção, 2005). Povezava med tem pomenom besede *capoeira* in poimenovanjem aktivnosti ni za zdaj nikjer dokazana.

Iz druge polovice 19. stoletja izhajajo bolj čvrsti dokazi o tem, da je v Salvadorju že obstajala capoeira. James Wetherell, vicekonzul Bahie v štiridesetih in petdesetih letih 19. stoletja, v svojem dnevniku iz leta 1856 opisuje aktivnost, ki jo izvajajo črnci in ima karakteristike

capoeira, čeprav v opisu ne uporabi tega izraza. V dnevniku iz istega leta je mogoče zaslediti tudi opis inštrumenta *berimbau*. Ker slednjega nikjer ne povezuje s plesno-borilno aktivnostjo črncev, je mogoče sklepati, da takrat med njima še ni bilo povezave (Assunção, 2005; Talmon-Chvaicer, 2008).

Slika 4: »São Salvador«, slika avtorja Johanna Moritza Rugendasa (Die Rugendas Gemälde, 2011)

Prvi vir, ki dejansko uporabi izraz capoeira za označitev afro-bahianske borbene igre, je časopis *Alabama*, ki je izhajal med letoma 1866 in 1870. V različnih člankih je mogoče zaslediti, da je capoeira v Salvadorju podobna tisti v Riu. Prav tako kot v Riu bi naj tolpe povzročale nered po mestu. Sestavljali bi jih naj mladi črnci, pripadnost tolpi pa je temeljila na mestnih soseskah (Assunção, 2005).

Mnogi zgodovinarji menijo, da bi naj glavni vzrok za pomanjkanje virov bile razlike med Riom de Janeirom in Salvadorjem. Rio je bil urbano središče in tam so sužnji razvili borilne veščine kot strategijo spoprijemanja s težavnimi situacijami na ulicah mesta. Salvador na drugi strani pa naj bi bil bolj ruralen. Sužnji na plantažah niso bili konkurenca drug drugemu in tako se je capoeira razvila v sredstvo razvedrila, in ne boja med sužnji (Talmon-Chvaicer,

2008). Assunção (2005) se ne strinja s trditvijo o ruralnosti Salvadorja. Meni, da je življenje tamkajšnjih mestnih sužnjev potekalo podobno kot v Riu de Janeiru.

V Bahii v prvi polovici 19. stoletja še ni bilo odredov in predpisov proti capoeiri, kot so že bili npr. v Riu in São Paulu. Talmon-Chvaicer (2008) meni, da gre vzrok iskati v etnični sestavi sužnjev. Večina sužnjev v Riu in São Paulu je bila iz zahodne Centralne Afrike. Borilne igre, ki so jih prinesli s seboj, so postale popularna praksa med sužnji in oblasti so jih želele zatreti. Sužnji, ki so bili pripeljani v Bahio, pa so bili v glavnem iz Zahodne Afrike. V Bahii so se redno dogajali suženjski upori, udeleženci v teh uporih so bili v glavnem narodi Zahodne Afrike (Hausas, Jejes in Nagos), medtem ko je glede na celotno populacijo sodelovalo le malo število sužnjev iz zahodne Centralne Afrike (Kongo, Angola, Benguela, Cabinda). Narodni Zahodne Afrike naj bi potemtakem bili bolj uporni. Tako so bile oblasti v Bahii osredotočene na preprečevanje kakršnegakoli zbiranja črnškega prebivalstva in zato ni obstajala nikakršna odločba, ki bi se omejevala zgolj na capoeiro.

Ker ni obstajala nikakršna določitev glede capoeire, so jo proti koncu 19. stoletja izvajali moški črnci med delovnimi odmori ter ob nedeljah in praznikih. Mestni trgi, pristanišče in barake so služili kot arene (Talmon-Chvaicer, 2008). Čeprav je bila capoeira lahko izvajana kjerkoli in kadarkoli, so bile v zgodnjem 20. stoletju najpomembnejše tri situacije v povezavi z aktivnostjo: odmori na delovnem mestu, nedelje v revnejših soseskah in mestni trgi ob raznih večjih proslavah in praznikih (Assunção, 2005).

Predvsem pristanišče in okolica pristanišča sta bila prostor, kjer so pristaniški delavci med odmori igrali capoeiro.

Capoeiro se je igralo po vsem mestu v soseskah nižjih slojev, predvsem ob nedeljah popoldne. Vsak odprti prostor je služil namenu, včasih pa so capoeiristi postavili tudi preproste barake. V tem okolju je prihajalo do neformalnega poučevanja novih capoeiristov, prav tako pa se je razvijala lokalna pripadnost skupnosti te soseske. Igralo se jo je tudi pred bari, kjer so capoeiristi nemalokrat igrali za denar ali pijačo od gledalcev.

Ob različnih proslavah in predvsem ob karnevalu so se srečali capoeiristi iz vsega mesta. Igrali so na glavnem trgu, pred cerkvijo, v središču praznovanja. Po navadi je eden izmed starejših

capoeiristov, ki je imel naziv *mestre*, skrbel za potek *rode*¹⁸. Njegova naloga je bila poskrbeti, da se je sledilo standardom (ritmi, pesmi, rituali) in da se igra ni prelevila v medsebojno obračunavanje. *Rodi* se je lahko priključil vsak, ki je želel igrati (Assunção, 2005).

Takratne igre so bile, glede na opise, nedvomno grobe, vendar po navadi niso prestopile meje pretepa. Capoeiristi so se med seboj naslavljali *camará*¹⁹, in ne nasprotnik ali borec. Obstajale so različne vrste iger, ki jih je narekoval ritem capoeirističnega ansambla. Tako je na različne ritme igra lahko bila hitra ali počasna, prijateljska ali bolj agresivna, visoka ali bliže tlom (Assunção, 2005).

Opisi iz takratnega časa nakazujejo, da je bila capoeira predvsem prostočasna aktivnost. Udeleženci so jo imenovali igra, včasih tudi *vadiação* – postopaštvo in brezdelje. To kaže, v kolikšni meri se je capoeira upirala delovni etiki, ki jo je belska elita skušala vpeljati kot model, kateremu bi naj sledili nižji sloji (Assunção, 2005).

Capoeira (1995) navaja, da je v času, ko je bila capoeira izvajana v Riu de Janeiru in Recifeju v nasilni, pretepaški obliki, v Salvadorju obstajala kot ritual-ples-borba-igra, ki je postopoma absorbirala druge afriške elemente.

Kljub vsemu je capoeira v Bahii bila preganjana do neke mere. Capoeiristi so bili obravnavani kot postopači in ulični pretepači, kar so mnogi med njimi tudi bili. Represija je bila najmočnejša v dvajsetih letih 20. stoletja, ko je capoeiriste preganjal policijski komisar z vzdevkom Pedrito (Talmon-Chvaicer, 2008).

3.5. FILOZOFIJA, DUHOVNOST IN GLASBA V CAPOEIRI

3.5.1. Malicia in malandragem

Za razumevanje capoeire in njene filozofije je treba poznati socialni okvir, v katerem je nastajala. Capoeira je kultura zatiranih. Razvila naj bi se nekje v 18. ali 19. stoletju med

¹⁸ Roda – krog, v katerem se igra capoeira. Tvorijo ga capoeiristi s svojimi telesi.

¹⁹ Tovariš, prijatelj.

zasužnjenimi Afričani, ki so bili pripeljani v Brazilijo. Nadalje se je razvijala med ljudmi, ki so živeli v kriminalnem podzemlju in na robu ekstremno socialno in ekonomsko neenakopravne družbe v 19. in 20. stoletju. Šele po letu 1934 je postalo izvajanje capoeire dovoljeno in šele takrat je prišla iz »podzemlja«. Z njo so se začeli ukvarjati tudi tisti iz bolj privilegiranih slojev, vendar pa se je capoeire še naprej držala stigma, ki je začela izginjati šele v šestdesetih in sedemdesetih letih (Capoeira, 1995).

Od začetkov se je capoeira morala boriti za svoj obstoj. V boju z oblastjo, močnejšim nasprotnikom, ki je imel vso moč in je pisal zakone sebi v prid, se je morala capoeira naučiti biti fleksibilna, se izmikati neposrednemu soočenju z oblastjo in se gibati s »tokom«. Proti močnejšemu in uveljavljenemu nasprotniku je prevzela gverilski način borbe. Spoznala je vrednost laži, zavajanja, presenečenja, prevare, zasede in izdaje. Capoeirist v soočenju z nasprotnikom ne pozna vrednot, ki so cenjene v zahodni družbi – poštenost, resnica, ferplej. Te so razkošje, ki si jih suženj ni mogel privoščiti v soočenju s sužnjelastnikom, za katerega je bil le *peça* – kos z ekonomsko vrednostjo. S capoeirističnega vidika so te vrednote veljale le za nekoga, ki se je izkazal za dobrega prijatelja (Capoeira, 1995).

Posledica teh okoliščin je, da obstaja v capoeiri poseben pogled na svet, ideologija, ki se imenuje *malicia*. Predstavlja filozofijo življenja, s pomočjo katere se capoeirist sooča z izzivi tako v rodi kot tudi v vsakdanjem življenju (Talmon-Chvaicer, 2008).

Beseda *malicia* v prevodu pomeni hudobnost, prebrisanost, pretkanost. Vendar pa ima v capoeirističnem smislu ta beseda dosti širši in bolj specifičen pomen (Capoeira, 2002). Označuje spretnost, zvitost, pripravljenost na vse, sumničavost, čuječnost in prilagodljivost. Capoeiristični učitelji že od začetka učijo učence, da morajo biti ves čas na preži in nikoli izpustiti nasprotnika z oči. Sposobnost zamotiti in pretentati nasprotnika je ključna za uspeh (Talmon-Chvaicer, 2008). Te sposobnosti se ne da naučiti po neki določeni metodi, ampak pride sama po sebi kot stranski produkt dolgoletne vadbe z različnimi capoeiristi. Tako pridejo v igri capoeire v ospredje predvsem izkušnje. To omogoča starejšim *mestrem*, da nadzorujejo igro tudi takrat, ko je njihov nasprotnik mlajši in zato telesno sposobnejši.

Malicia se ne zanaša na pogum, moč, agilnost in tehnično spretnost. Pogum je v capoeiri sicer občudovan in cenjen, vendar pa mora delovati v skladu z *malandragem*²⁰. Le-ta je eno izmed poglavitnih načel v filozofiji capoeire in ga lahko enačimo z *malicio*. Oba sta bližje ženskemu principu. Capoeiristični gibi, ki se kažejo navzven, so moški princip, samo bistvo capoeire in njene strategije pa ženski. Način borbe je bolj podoben gverilskemu bojevanju kot pa tradicionalnemu vojskovanju. Je način bojevanja zatiranih proti tistim, ki imajo moč in oblast. Zato je eden izmed najpomembnejših mitov v capoeiri *malandro* in njegov specifičen način razumevanja in delovanja v svetu (*malandragem*). *Malandro* ni pogumni bojevnik, ki se bo podal v fizično borbo za vsako ceno. Nasprotno, prezira nasilnost in uporabo fizične sile, ki sta z njegovega vidika domeni neumnih in nevednih. To je glavna razlika med *malandrom* in šovinističnim, mačističnim načinom delovanja. *Malandro* deluje na osnovi inteligence, zapeljevanja, šarma in globokega in intuitivnega razumevanja sveta in človeške psihologije (Capoeira, 2002). Urbani capoeiristi so razumeli, da je to nadvse pomembno za preživetje na nevarnih ulicah mest.

Tudi Downey (1998, v Talmon-Chvaicer, 2008) vidi povezavo med *malicio* in *malandrom*. Slednji je v sodobni Braziliji viden kot nacionalni lik. Uspešno se bode s socialno nepravilnostjo sodobne Brazilije, vendar ne na način, da spreminja sistem, ampak da v obstoječem sistemu obrne stvari sebi v prid. Le na ta način je možna borba šibkih proti močnim, majhnih proti velikim. Prebrisanost in iznajdljivost mu pomagata v borbi s sistemom.

Sodre (v Capoeira, 2002) razlaga, da sta *malandragem* in *malandro* ključna za razumevanje brazilske socialne slike. Na socialnem nivoju je to način, kako se gibati skozi socialne luknje, zunaj socialnih okvirjev, ki jih je postavila družba. Značilen je tudi dvom in odpor do dela, ker obstaja zavedanje o izkoriščanju. *Malicia* zajema razumevanje tega.

Liberac (2004) opisuje *malandragem* kot ulično prebrisanost in način preživetja.

Takšno razumevanje, ki se prepleta med življenjem in igro, ni vidno le v capoeiri, ampak tudi v drugih brazilskih aktivnostih. Npr. »dribling« v nogometu je način, kako se soočiti z

²⁰ Malandragem je spretnost prikrivanja namenov, spretnost krmarjenja skozi življenje, spretnost pregovarjanja, diplomacije, zavajanja. Je prebrisanost, zvitost, ulična pretnost. Malandro je tisti, ki uporablja malandragem.

izzivom, ki se prenaša v vsakodnevno življenje (pretentati in zaobiti nasprotnika). Obstaja enakost med *malicio*, *malandragemom* in »driblingom« (Capoeira, 2002).

Malicia se ne ozira na etiko in moralo v »zahodnjaškem«, krščanskem smislu, kjer je dojetje sveta dualistično – obstajajo diametralna nasprotja: dobro/slabo, sveto/posvetno, delo/igra. Morda je tudi zaradi tega capoeira bila pogosto povezana s *candomléjem*²¹, natančneje z yorubskima *orishama*²² *Pombagiras* in *Exujem*, ki ne poznata polarnosti dobro – slabo. V bantujski in yorubski filozofiji se v svetu vse prepleta. V vsakem dobrem je nekaj slabega in obratno. Da obstaja ravnovesje, morata biti oba pola usklajena. *Candomblé* pozna več bogov in boginj, vsako s svojimi lastnosti. *Exu* in *Pombagira* sta moški in ženski predstavnik izredno močnih in kaotičnih energij, ki obstajata v vesolju. Te energije so nujne za obstoj življenja in medsebojno komunikacijo. Če so obravnavane pravilno, lahko pomagajo ljudem in delajo »dobro«. Če ne, pa lahko postanejo izjemno nevarne. V tem kontekstu ne obstajajo krščanske ideje, kot so »zlo«, »dobro«, »greh« in »krivda«. Ne obstajajo moralna pravila, ki se spreminjajo skozi čas in različne kulture. Vse, kar se dogaja okoli nas, je interakcija kozmičnih energij, ki so večne (Capoeira, 2002; Talmon-Chvaicer, 2008).

Izvor *malicie* in *malandragema* vidijo avtorji različno. Liberac (2004) je mnenja, da se je *malandragem* razvil v devetnajstem in dvajsetem stoletju, ko so ga salvadorski *capoeire* uporabljali v neprestanih uličnih bojih med *maltami*, in kasneje v obdobju od leta 1888 do 1937 s policijo. Pripadniki tolpe so bili pred letom 1888 velikokrat tudi telesni stražarji politikov. V spopadih in naročenih umorih so uporabljali različna orožja. Najpogostejši sta bili *navalha* (britev) in *faca* (nož). Napadli so nepričakovano, neopazno in zelo hitro izginili s prizorišča. Taktiko presenečenja in neopaznosti zato nekateri mojstri razumejo kot eno izmed glavnih značilnosti *malandragema*.

Tudi Filho (v Ríbano, 1999) meni, da sta *capoeira* in z njo povezan *malandragem* urbana pojava, ki sta se razvijala kot tehniki preživetja na ulicah brazilskih mest. *Capoeira* naj bi predstavljala kulturni, in ne fizični boj proti represivnemu aparatu in dominantnemu razredu, *malandragem* pa taktiko bojevanja.

²¹ Afro-brazilska religija

²² Božanstvo

Večina sodobnih raziskovalcev išče izvor *malicie* v zgodnjem suženjstvu. Ta tradicija se je ohranila tudi po koncu suženjstva, saj so novonastali osvobodenci še naprej živeli na obrobju družbe v nenehni borbi za obstoj. Salvadori (1990, v Talmon-Chvaicer, 2008) trdi, da se je v zgodnjem dvajsetem stoletju lik capoeirista, kot so ga videle oblasti, združil z novonastalim, urbanim likom, ki je bil nenehen vzrok težav – *malandromom*. V tem obdobju so tako capoeiristi kot *malandri* obravnavani kot postopači in lopovi.

Po mnenju Talmon-Chvaicer (2008) naj bi bil izvor *malicie* v afriških tradicijah, ki so jih sužnji prinesli s seboj. Povezana bi naj bila z »igro življenja« – za bantujsko kulturo je igra način razumevanja življenja, je pot, ki te pripravi na življenje. Za Yorube je igra nenehen spreminjajoč se proces, ki je velikokrat tekmovalen.

Splošno mnenje v capoeiristični populaciji pa je, da naj bi se capoeira in nepogrešljivi *malandragem* razvila že na samem začetku suženjstva v Braziliji, torej od 16. stoletja naprej v *senzalah*²³. Sužnji so morali dobro prikrivati svoje borilne sposobnosti in napasti telesno in tehnološko močnejše čuvaje v pravem trenutku in na najbolj učinkovit način, da so si izborili priložnost za beg, ali pa so morali prikrivati aktivnosti, povezane z religijo, borbo, politiko, da so lahko razvijali neko novo obliko afro-brazilske kulture.

Glede na to, da je psihofizično preživetje ena izmed temeljnih nalog vsakega živega bitja, je zelo možno, da je zasužnjeno prebivalstvo po prihodu v Brazilijo najprej razvilo tehnike za ohranitev psihofizične integritete. Glede na nesorazmerje fizične²⁴, tehnološke in politične moči med portugalskim kolonizatorjem in zasužnjenim afriškim prebivalstvom lahko predpostavimo, da naj bi indirektni načini bojevanja, kot so diverzantsvo, gverila in tudi terorizem, postali legitimne tehnike bojevanja zasužnjenega prebivalstva. Takšni načini borbe zahtevajo prebrisanost, prikrivanje, zavajanje oziroma v brazilskem kontekstu *malandragem*.

²³ Poslopja na veleposestvih, v katerih so prebivali sužnji.

²⁴ Na tem mestu govorimo o fizični moči določene skupine, ki se izraža skozi številčnost in dostopnost tehnik in tehnologij bojevanja.

3.5.2. Glasba v capoeiri

Popotniki v začetku in sredini 19. stoletja so capoeiro opisovali kot vojni ples ob spremljavi bobna in ploskanja. Kasneje glasba in inštrumenti izginejo. Policijska poročila ne omenjajo glasbe v povezavi s capoeiro. Posledično je bilo v začetku 20. stoletja domnevano, da v osnovi glasba ni spremljala capoeire in da je ta bila borilna veščina, ki so jo sužnji skušali zamaskirati z glasbo, petjem in plesom. Takšno mišljenje sta širila tudi velika učitelja capoeire, *mestre* Bimba in *mestre* Pastinha. To domnevo so podprli drugi raziskovalci zgodovine capoeire kot npr. Waldeloir Rego (Talmon-Chvaicer, 2008).

Ti raziskovalci, med njimi veliko capoeiristov, menijo, da se je skozi čas vloga glasbe spreminjala. Na začetku ni bila potrebna, zato ni obstajala. Kasneje je bil njen namen zavajanje in ni bila bistven del capoeire. Danes je postala bistven del capoeire, ki igralce navdaja z energijo (Talmon-Chvaicer, 2008).

Talmon-Chvaicer (2008) se sprašuje, ali je možno, da je capoeira, ki ima korenine v zahodni Centralni Afriki, kjer je glasba neločljivi del vsakega socialnega dogodka, sploh kdaj obstajala brez glasbe. Trdi, da je bila glasba vedno bistven del capoeire in je igrala pomembno vlogo pri spodbujanju in podpiranju udeležencev, prav tako pa tudi pri dajanju navodil in opozarjanju, ko je bilo treba.

Iz redkih dosegljivih virov o glasbenih inštrumentih je razvidno, da je bil do sredine 19. stoletja glavni inštrument v capoeiri boben. V teh virih je ta boben imenovan »boben kongo«. To naj bi bila tipografska napaka, pravilen izraz naj bi bil »konga«, kar pomeni klicati. Boben konga dejansko pomeni »boben za klicanje« (Talmon-Chvaicer, 2008).

Etnomuzikolog Gerhard Kubik to potrjuje in razlaga, da boben ni bil zgolj za spremljavo ali zavajanje gospodarjev, ampak je dajal navodila in kontroliral akcije capoeiristov. »Boben za klicanje« je učitelj, ki daje navodila učencem. V Kongu je tak boben, imenovan *ngoma*, bil in je še danes zelo pomemben. Dajal je navodila posameznim vojakom in celotnim enotam v jeziku, ki je bil poznan bojevnikom. Boben je lahko komuniciral z drugimi svetovi in je bil kot tak živa entiteta, ki se ga je lahko med bobnanjem dotaknil le bobnar (Talmon-Chvaicer, 2008).

Bobni, predvsem »bobni za klicanje«, so imeli pomembno vlogo tudi v življenju Yorub iz Zahodne Afrike, zlasti v religioznih obredih in v situacijah nevarnosti in vojne (Talmon-Chvaicer, 2008).

Tako je boben igral pomembno vlogo tudi v življenju sužnjev v Braziliji. Služil je za spremljavo socialnih in religijskih dogodkov, klicanje k druženju, pošiljanje sporočil, spodbujanje, komunikacijo s predniki (Talmon-Chvaicer, 2008).

Oblasti niso razumele pomena in pomembnosti bobnanja in so bile sumničave. Zvok bobna je dosegal velike razdalje in motil predvsem belsko elito. Iz teh razlogov je bilo bobnanje preganjano in leta 1833 je izšel zakon, ki je prepovedoval uporabo bobnov v Riu de Janeiru. Da bi se izognili kazni, so sužnji in osvobojeni sužnji morali improvizirati s tolkali. Tako so začeli uporabljati koščke kovine, keramike, kamne, školjke (Talmon-Chvaicer, 2008).

Prohibicija bobnanja je imela neposreden vpliv tudi na capoeiro v Riu de Janeiru. Bobnanje, ki jo je spremljalo, je izginilo do sredine 19. stoletja. Vendar pa sta bila boben in glasba tako pomembna, da ju niso mogli popolnoma opustiti (Talmon-Chvaicer, 2008).

V sodobni capoeiri spremlja igro capoeiristični ansambel ali *bateria*. Glasbeniki so del capoeirističnega kroga, medtem ko ostali spremljajo igro/borbo s ploskanjem. Najpomembnejši inštrument v *baterii* je *berimbau*²⁵, njena sestava pa je naslednja: 3 *berimbau* (*gunga* – največji, z najglobljim zvokom, *medio* – srednji in *viola* – najmanjši, z najvišjim zvokom); 2 *pandeirota* – podobno tamburinu; *atabaque* – veliki boben; *agogô* – dvojni zvonec, po katerem se tolče z leseno palico; in *reco-reco* – neke vrste raglja. Navedena je *bateria* za *capoeiro angola*, za *regional* je sestava podobna (Talmon-Chvaicer, 2008).

Takšna sestava *baterie* je najverjetneje nastala šele v šestdesetih letih 20. stoletja. Viri opisujejo spremljavo glasbe ob capoeiri v Riu de Janeiro konec 19. stoletja, vendar pa ni opisa inštrumentov. *Berimbau* se kot spremljava ob capoeiri prvič pojavi v Bahii v zgodnjem 20. stoletju. Ni pa znano, kdaj in kako je *berimbau* postal vodilni inštrument v *baterii* (Assunção, 2005).

²⁵ Leseni lok, čez katerega je napeta žica, na njo pa pritrjena buča, ki deluje kot zvočna škatlica

Talmon-Chvaicer (2008) meni, da duhovna in mistična pomembnost *berimbaua* pri capoeiri spominja na pomembnost bobnov v različnih afriških kulturah. Ker so oblasti prepovedale uporabo capoeirističnega bobna v zgodnjem devetnajstem stoletju, so morali capoeiristi poiskati nov inštrument, ki za oblast ne bo imel tako negativnega predznaka kot boben. Naslednik, *berimbau*, je nasledil tako status kot spiritualno pomembnost, ki jo je prej imel boben.

Fu-Kiau (2000, v Talmon-Chvaicer, 2008) navaja, da je *berimbau* soroden s kongo-angolskim inštrumentom *lungungu*, ki je spremljal igro *kipura*²⁶. Opisan je kot inštrument z eno struno in zvočno škatlo iz buče. Henrique Augusto de Carvalho v knjigi o ljudstvu Lunda iz leta 1890 opisuje *berimbau* podoben inštrument, poznan kot *rucumbo*. Sestavljen je iz strune, napete čez leseni lok, na enem koncu je na struno pritrjena buča. Podoben inštrument je možno zaslediti v virih o Braziliji v zgodnjem 19. stoletju, kjer ga Debret (Slika 5) označuje kot *urucungo*, Henry Chamberlain (Slika 6) pa kot *madimba lungungu* (Talmon-Chvaicer, 2008).

Slika 5: »Joueur d'Urucungo« (Igralec na Urucungo), slika avtorja Jean-Baptista Debreta iz leta 1826 (Debret, 1954, v Talmon-Chvaicer, 2008)

²⁶ Afriška borbena igra.

Slika 6: Črnc, ki igra na *mandingo lungungu*, slika iz zbirke »*Vistas e costumes de cidade e arredores do Rio de Janeiro*« (Vtisi in navade v mestu in soseskah Rio de Janeira) avtorja Henry Chamberlaina iz leta 1819 (Chamberlin, 1943, v Talmon-Chvaicer, 2008)

Razpoložljivi viri ne povezujejo *berimbaua* s capoeiro, vsaj ne do tretje četrtine dvajsetega stoletja. Sliki Debreta in Chamberlaina upodabljata moške, ki ga igrajo v popolnoma drugem socialnem kontekstu (Talmon-Chvaicer, 2008).

Dejstvo je, da so sužnji v 19. stoletju igrali na inštrument, ki je izviral z območja Kongo-Angola in je bil poznan pod imeni *lungungu*, *rucumbu*, *urcungu* ali *humbo*. Držalo se ga je v roki, sestavljen je bil iz lesene palice, čez katero je bila napeta žica in na njej buča, ki je služila kot zvočna škatlica. V zgodnjem 20. stoletju je že bil poznan pod imenom *berimbau* (Talmon-Chvaicer, 2008).

Berimbau je postal vodilni inštrument v capoeiri in je zaobjemal bantujski pogled na svet v smislu pomembnosti in moči, ki je vezana na posamezen inštrument. *Berimbau* ima moč, da vodi udeležence v capoeiri ter jih navdaja z energijo, čilostjo in magijo. Pastinha je dejal (v Talmon-Chvaicer, 2008, str. 133): »*Berimbau* je primitivni učitelj. Uči skozi zvok. Naše telo

napolni z vibracijami (energijo) in *gingo*.« S temi besedami izraža afriško filozofijo, v kateri so zvoki in ritmi sredstvo komunikacije z višjimi silami, kar omogoča prenašanje sporočil ter sprejemanje energije in moči. V *capoeiri angola* je ena izmed prvih stvari, ki se jih učenec nauči, pozorno poslušanje in razumevanje sporočil, ki jih daje *berimbau* (Talmon-Chvaicer, 2008).

Kot je že omenjeno, se ob *berimbauu* v *capoeiri* uporabljajo še drugi inštrumenti, kot sta *pandeiro* (tamburin) in *atabaque* (boben), ki pa dajeta le stalen ritem, spremljavo *berimbauu*. Improvizacija in narekovanje igre je domena *berimbaua*. Obstajajo različni ritmi, ki se jih igra na *berimbauu*, in so vsi poimenovani. Obstajajo v obeh stilih (*regional* in *angola*), igra *capoeire* pa je za vsak ritem drugačna (Capoeira, 2002).

3.5.2.1. *Petje in pesmi v capoeiri*

Prvi viri, ki omenjajo petje pesmi v povezavi s *capoeiro*, segajo v konec devetnajstega stoletja. Abreu (1999, v Talmon-Chvaicer, 2008) piše, da so te pesmi bile v povezavi z izzivanjem med *maltami* (Guaiamus in Nagoas).

Pesmi kot sredstvo izzivanja bi naj imele pomembno vlogo v yorubski kulturi v okviru vojne. Imele naj bi močan psihološki vpliv – obujanje spomina na zmage, bojavnike, prednike, duhove, ki bodo pomagali v vojni. Naj bi vzpodbudile bojavnike in prestrašile nasprotnike (Talmon-Chvaicer, 2008).

Yorubska kultura je od sredine devetnajstega stoletja naprej imela močan vpliv na suženjsko prebivalstvo, v tem času pa so se *malte* vedno bolj zatikale v medsebojne spopade. V tem okviru naj bi se v poznem devetnajstem stoletju ritual medsebojnega izzivanja povezal s pesmimi. Te pesmi so bile kategorizirane kot »vojne pesmi« (Talmon-Chvaicer, 2008).

V *capoeiri*, tako *regional* kot *angola*, danes poznamo tri vrste pesmi, vsaka ima svoje značilnosti in funkcijo, sledijo si po vrstnem redu.

- LADAINHA (molitev) – izvaja se jo brez spremljave inštrumentov, namen je prenesti sporočilo na občinstvo. Borca/igralca poklekmeta pred *berimbau* s sklonjenima

glavama in celotno občinstvo spoštljivo posluša pesem. Pesem se začne, ko je krog/roda sklenjen z dolgim vzklikom »yê«. Pomen tega vzklika ni znan, se pa uporablja v jeziku kikongo na začetku in koncu pesmi, izraža pa lahko veselje ali grajo.

- CHULA/CANTO DE ENTRANDA (otvoritvena pesem) – njena struktura je poziv in odgovor – zbor ponavlja solistove besede. Namen je borce/igralce in občinstvo pripraviti na začetek igre. Vključuje lahko molitev bogovom, pozdrav slavnim učiteljem, opozorila in povabila.
- CORRIDOS (vodniki, sli) – označuje začetek igre in spremlja igro capoeiristov v rodi. Struktura je spet poziv in odgovor, le da solist spreminja verze, zbor pa ponavlja isto besedilo. Spremlja jo glasba, ritem daje *berimbau*. Vsebinski okvir pesmi je zelo širok (Talmon-Chvaicer, 2008).

V *capoeiri regional* se pejejo pesmi z nacionalnimi sporočili, ki pomenijo povezanost z Brazilijo, športom in utrjevanjem borilne večšine, medtem ko je vsebina v *angoli* povezana z borbo po svobodi, proti suženjstvu, sistemu, gre za povezavo z Afriko in poveljevanje črnskih junakov, kot je npr. Zumbi (Talmon-Chvaicer, 2008).

3.5.3. Duhovnost in rituali

Prvi viden ritual v capoeiri je krog, ki ga stoje tvorijo vsi udeleženci v igri. Ta krog se imenuje *roda de capoeira* (capoeiristični krog) ali kratko *roda*. Le-ta ima dva vidika, telesnega in duhovnega. Danes capoeiristi v glavnem razlagajo izvor *rode* v suženjstvu, ko so sužnji z namenom prikriti aktivnosti, ki jih izvajajo, tvorili krog okoli igralcev/borcev. Veliko capoeiristov pa tudi priznava, da jih krog v povezavi z glasbo in petjem navdaja z močjo in energijo. To je spiritualni vidik kroga (Talmon-Chvaicer, 2008).

Danes capoeiristični krog loči gledalce od igralcev in gledalcem ni dovoljeno vstopiti v *rodo*. V njej igra vedno samo dva capoeirista in novi igralec lahko vstopi le takrat, ko bo zamenjal enega izmed njiju.

Po Talmon-Chvaicer (2008) naj bi spiritualni vidik kroga izviral iz afriških religiozних praks. V Kongu krog simbolizira celotno veselje, orbito Sonca in dušo. Capoeiristi bi naj tako s pomočjo kroga prestopali telesne omejitve in prehajali na višja stanja zavesti, kjer iščejo odgovore. Tavares (1984, v Talmon-Chvaicer, 2008) meni, da so sužnji s pomočjo kroga ponovno vstopali v stik s predniki in njihovimi tradicijami. Gibanje, pesem in glasba, ki so se odvijali v krogu, so jim omogočali prehod na višja stanja zavesti.

V tradicijah Bantu-Kongo in Yoruba je spiritualnost razdeljena na tri nivoje, ki so predstavljeni s tremi krogi. Prvi krog predstavlja materialnost, vas in celotno skupnost. Drugi, manjši krog modre može, ki so nad materialnim, a še vedno del njega. Tretji najmanjši krog pa predstavlja spiritualni svet. Ta pogled je tudi v afriških plesih izražen s krogi. Prvi krog je krog gledalcev, drugi krog so plesalci in tretji krog predstavlja spiritualni svet, v katerega lahko plesalec vstopi ob ugodni interakciji med prvima krogoma. Plesalec potrebuje podporo zunanjega, večjega kroga, da lahko vstopi na višji nivo. To je izraženo predvsem v religioznih plesih, kjer plesalci sčasoma padejo v trans in lahko prenašajo sporočila »od zgoraj«. Podoben princip je mogoče zaslediti tudi v *rodi* capoeire, pri kateri so udeleženci, ki tvorijo *rodo*, prvi krog, igralca v *rodi* drugi krog, medsebojna interakcija pa lahko postavi capoeirista v *rodi* v tretji krog, to je spiritualni svet (Talmon-Chvaicer, 2008).

Na splošno ima številka 3 poseben pomen v capoeiri in afro-brazilski kulturi. V preteklosti so capoeiristi izrekli tri molitve, preden so vstopili v borbo. V sodobni capoeiri so v *baterii* trije *berimbaui*. V afro-brazilskih religioznih obredih je navada, da se pleše ob zvoku treh bobnov (Talmon-Chvaicer, 2008). Capoeira (1995) razlaga, da obstajajo trije nivoji capoeire.

- Prvi nivo je povezan s telesnim vidikom. Tukaj je pomembno biti telesno dobro pripravljen, imeti dobre reflekse ter hitre in učinkovite udarce. Večina igralcev *capoeire regional* ima visoko razvit ta vidik, po navadi na račun drugih dveh. Igralec, ki je izključno na tem nivoju, zanika ritual igre in njene korenine. Po navadi razmišlja v smislu »zmage in poraza«, capoeiro izvaja zelo metodično in igra agresivno.
- Drugi nivo je povezan s poznavanjem filozofije, ki stoji za capoeiro, tj. *malicie*. Tukaj začne capoeirist razumeti ritual ter glasbo in pesmi, ki so se prenašali iz generacije v generacijo. Capoeira ni več hobi, ampak postane del vsakodnevnega življenja.
- Do tretjega nivoja se pride po dolgih letih vadbe, ko postaneš *mestre* in je capoeira način življenja. Ta nivo je težko razumljiv, lahko bi mu rekli »skrivnost in zapeljivost igre življenja«.

S tem sovpadajo tudi trije formalni nivoji capoeire – učenec, inštruktor ali *contramestre* in učitelj ali *mestre* (Talmon-Chvaicer, 2008).

Po pričanjih sodobnih capoeiristov o pomembnosti kroga le-ta navdaja igralce z močjo in energijo, vendar le v sklopu glasbe in pesmi, ki jo izvajajo drugi udeleženci, ki tvorijo krog oz. *rodo*. Nekateri pričajo o tem, da zapadejo v neko vrsto transa, ko enkrat stopijo v *rodo* (Talmon-Chvaicer, 2008).

Naslednji viden ritual v capoeiri je izrekanje molitev. Capoeirista, ki bosta igrala v *rodi*, pred začetkom igre klečita ob *berimbauu* in čakata, da ju *berimbau* pokliče k igri. V tistem trenutku se izvede določen običaj, kratka molitev, ki jo vsak posameznik izvaja po svoje, npr. križanje in poljub roke, dotik tal in poljub roke, poljub amuleta, risanje simbolov na tla ipd. Glede tega rituala ni pravil, niti ni nujen del capoeire, a ga izvaja večina capoeiristov. Nekateri, ker so to videli pri svojih učiteljih, nekateri, ker vidijo v tem ritualu globlji pomen. Talmon-Chvaicer (2008) je v intervjujih s starimi *mestri* ugotovila, da ritual izvajajo za pridobitev zaščite in navodil od višjih sil ter za pridobitev *corpo fechado*²⁷. Veliko učiteljev *capoeire angola* je tudi aktivnih v *candombléju* in vsak ima svojega *orisho* ali boga, ki ga varuje. V zameno pa mu mora nuditi določene rituale, ki ga simbolizirajo, nositi določene barve in dajati daritve. Capoeiristi tudi rišejo simbolične ideograme na tla, to je stara afriška tradicija, ki so jo s seboj prinesli sužnji (Talmon-Chvaicer, 2008).

Tudi v sodobni capoeiri je moč videti vrsto točno določenih ritualov, ki jim sledi večina capoeirističnih šol. Začne se s prihodom *baterie* in *berimbau* pokliče udeležence k tvorbi *rode*. Prva capoeirista, ki bosta igrala v *rodi*, poklekmeta pred *berimbau* in solist zapoje prvo pesem, *ladainho*, ki je molitev bogu ali čaščenje slavnega *mestra*. Nato sledi otvoritvena pesem, *canto de entrada*, po koncu katere *mestre* z *berimbauom* pozove k začetku igre. Capoeirista pomolita in vstopita v *rodo* z značilnim elementom *au*, to je neke vrste gimnastično kolo. Vsi ti rituali kažejo na povezanost capoeire z bantujsko in yorubsko kulturo, čeprav je dejanska filozofija za njimi v glavnem pozabljena (Talmon-Chvaicer, 2008).

²⁷ Zaprtó telo: pomembna lastnost capoeirista, s katero se zaščiti pred udarci nasprotnika in sovražnimi delovanji nadnaravnih sil. Za doseg zaprtega telesa obstajajo različne metode, skladne z religioznim prepričanjem capoeirista.

Eno izmed glavnih sredstev komunikacije v Afriki je glasba. Inštrumenti so namenjeni klicu k druženju, plesu, pohodu v vojno, čaščenju bogov ipd. Inštrumenti imajo ključno vlogo pri povezovanju sveta živih s svetom mrtvih in z bogovi. Zato je v zahodnih in zahodnocentralnih afriških plesih značilna poklonitev pred glavnim inštrumentom, kar je mogoče videti tudi pri capoeiri, ko se capoeirista poklonita *berimbau* (Talmon-Chvaicer, 2008).

3.6. DVA STILA CAPOERIE – REGIONAL IN ANGOLA

3.6.1. Premik centra capoeire iz Ria v Salvador in nastanek pogojev za ustanovitev akademij²⁸

Capoeira je bila večšina sužnjev, revežev, brezdelnežev, izgrednikov, ki so jih oblasti preganjale z zakoni, kaznimi, tudi izgonom. Tako je bila tudi sama praksa capoeire zakonsko prepovedana med letoma 1890 in 1937 (Talmon-Chvaicer, 2008).

Kljub prepovedi je v začetku 20. stoletja capoeira počasi postajala priznana kot borilna večšina in šport, ki je sprejemljiva v določenih situacijah in za določene namene. To je bilo prvič, da so privilegirani belci prepoznali potencialno uporabnost capoeire. V Riu je leta 1907 izdana knjiga *Guia do Capoeira ou Ginástica Brasileira* (Vodič k capoeiri ali brazilski gimnastiki). V njej je navedeno, da jo je napisal visok vojaški častnik, med drugim avtoriteta na področju obrambne gimnastike oz. capoeire. Piše tudi, da je cilj dvigniti »brazilsko gimnastiko« na nacionalni nivo, kot je nogomet v Angliji in savate v Franciji (Talmon-Chvaicer, 2008). Leta 1928 je brazilski nacionalist Anibal Burlamaqui izdal knjigo *Ginástica Nacional (Caoeiragem)*. To je bilo prvič, da je ugledna oseba ne samo pozivala k dvigu capoeire v nacionalno gimnastiko, ampak je tudi predstavila konkretno metodiko capoeire. Poleg metodike poučevanja je Burlamaqui razdelal tudi pravila za borbo capoeire v ringu. Za osnovo je vzel pravila boksa (Assunção, 2005).

V sklopu nacionalnih idej se je vedno bolj poudarjal odmik od tujih športov in prehod k brazilskim nacionalnim športom. Leta 1928 je Coelho Neto izdal knjigo, v kateri poudarja

²⁸ Akademije so capoeiristične šole.

superiornost capoeire proti drugim svetovnim borilnim športom in potrebo po poučevanju capoeire v šolah ter vojaških in mornarskih bazah (Talmon-Chvaicer, 2008). V začetku 20. stoletja so se po svetu, in prav tako tudi v Brazilijo, širile vzhodnjaške borilne veščine kot *jujitsu*, *judo*, kasneje tudi *karate* in *aikido*. Mojstri, ki so prišli v Brazilijo, so pogosto ponujali možnost za borbo z njimi za vsakogar, ki bi jih želel izzvati. Tako je prišlo do kar nekaj soočenj med capoeiristi in mojstri vzhodnjaških veščin. Primeri, v katerih so bili zmagovalci capoeiristi, so nacionalističnim avtorjem v poskusih vpeljevanja »*brazilske gimnastike*« dokazovali, da je capoeira superiorna proti vsem drugim tujim borilnim veščinam. Vendar pa kljub trditvam nacionalistov capoeira ni bila vedno uspešna v boju s tujimi veščinami (Assunção, 2005).

Da bi capoeira postala socialno sprejemljiva, predvsem za ljudi višjih in srednjih slojev, jo je bilo treba najprej legitimirati. V prvi vrsti jo je treba predstaviti kot nacionalno aktivnost, ki vsebuje tako potrebe oblasti kot državljanov ter zajema talente in sposobnosti vseh treh glavnih ras v Braziliji – bele, črne in rdeče. Prav tako jo je bilo treba institucionalizirati – jo spraviti z ulic ter jo začeti poučevati v organizirani obliki v šolah, capoeirističnih akademijah in drugih institucijah (Talmon-Chvaicer, 2008).

V dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja so se v Rio že odpirale uradne šole in inštituti capoeire. Odpirali so se v uglednih predelih mesta in obiskovali so jih predstavniki višjih slojev družbe. Kljub temu so takrat capoeiristi še vedno lahko bili aretirani zaradi izvajanja capoeire. Teh aretacij je bilo vedno manj in zmanjševalo se je tudi število obsojenih. Oblast je imela v odnosu do capoeire dvojna merila. V okviru višjih slojev so na njo gledali kot na borilno veščino ali šport, ki se organizirano poučuje v šolah za privilegirane, v okviru nižjih slojev pa kot uporniško vedenje in huliganizem (Talmon-Chvaicer, 2008).

Kljub poskusom predstaviti capoeiro kot popularen šport oziroma borilno veščino v Rio de Janeiru pa je bil Salvador da Bahia tisti, ki je bil sprejet kot avtentičen kraj capoeire. Tudi oba osrednja lika zgodovine capoeire, *mestre* Bimba in *mestre* Pastinha, sta bila iz Salvadorja. Salvador je pri mnogih danes sprejet ne samo kot mesto avtentične capoeire, ampak kot mesto izvora capoeire. Še posebno je to zanimivo ob upoštevanju dejstva, da so v Rio in tudi Niteróiu že v začetku 20. stoletja obstajale capoeiristične šole (Talmon-Chvaicer, 2008).

Vprašanje je, zakaj je prišlo do premika centra capoeire iz Ria v Bahio in zakaj je bila v Rio pozabljena do te mere, da je Bahia postala njeno izvorno mesto.

Konec dvajsetih let je bil čas, ko je Brazilijo prežemalo nezaupanje do republikanskega režima, in leta 1930 je politični prevrat popolnoma spremenil Brazilijo, vključujoč njeno kulturo. Intelektualci, na čelu z Gilbertom Freyrejem, so skušali na brazilsko družbo predstaviti pozitivne vidike afriške in indijanske kulture. Leta 1930, ko je prišel na oblast Getúlio Vargas²⁹, je prišlo do spremembe odnosa oblasti in intelektualcev do capoeire in na splošno kulture nižjih slojev, ki so bili v glavnem črnci. Namen je bil integrirati črnsko prebivalstvo v brazilsko družbo, sprejeti in nacionalizirati njihovo kulturo ter jih na ta način umakniti iz pozicije nasprotnikov višjih slojev. Vargasov režim je izrabil popularnost afro-brazilskih kulturnih manifestacij in jih vključil v »projekt nacionalizacije« Brazilije. Tako so le-te (capoeira, samba, *candomblé*) v tridesetih letih dobivale na veljavi, tako legalno kot tudi v praksi. Praznovanja in družabni dogodki so bili spodbujani in splošno sprejeti s strani tiska. To je bil čas sprejetja karnevalov kot brazilskih dogodkov. V okviru teh dogodkov se je izvajala tudi capoeira. Vendar so jo še vedno povezovali z ljudmi nižjega sloja in še vedno se je izvajala na mestnih trgih in drugih javnih mestih (Talmon-Chvaicer, 2008).

Antropologinja Reis (1993, v Talmon-Chvaicer, 2008) meni, da so oblast in vodilni capoeiristi želeli izbrisati koncept capoeire Ria de Janeira, ker naj bi bil nasilen in nevaren. Po mnenju Talmon-Chvaicer (2008) naj bi prišlo do spremembe centra capoeire iz Ria v Salvador prvič zaradi slabega slovesa, ki ga je capoeira imela v Rio, in drugič, ker naj bi Salvador bil mesto, ki izraža avtentično afriško kulturo v Braziliji.

3.6.2. Mestre Bimba in capoeira regional

Največjo spremembo v konceptu capoeire je uvedel Manuel dos reis Machado, *mestre* Bimba. Uvedel je svoj stil, *capoeiro regional*, ki je danes najpopularnejša oblika, in bil je prvi, ki je iz nje naredil profesijo. Vzrok za njegovo pomembnost v konceptu capoeire leži v njegovem spoznanju, da mora capoeira, če se želi ohraniti, postati priznana v družbi, ne sme biti več

²⁹ Brazilski politik, ki je bil predsednik države med letoma 1930 in 1937, diktator v režimu »nova država« (1937–1945) in na novo demokratično izvoljeni predsednik v obdobju 1951–1954.

obravnavana kot razvedrilo nižjih slojev, in da jo je treba vpeljati v organizirano poučevanje telesne vzgoje in borilnih veščin. (Talmon-Chvaicer, 2008).

Bimba se je rodil v Salvadorju leta 1900. S Capoeiro se je seznanil pri 12 letih, učil se jo je od Afričana iz Angole z imenom Bentinho. Od 13. do 27. leta je delal kot pristaniški delavec, pri čemer se je na dokih izpopolnjeval v tradicionalni capoeiri v igrah z drugimi delavci. Njegovo poznavanje tradicionalne capoeire je bilo vedno priznано tudi s strani tistih, ki so kritizirali stil, katerega je ustvaril. Vendar je Bimba postajal vse bolj nezadovoljen s stilom capoeire, ki se je v tistem času izvajal. Po njegovem je bilo v igri preveč pantomime in udarci niso bili dovolj učinkoviti za soočenje z nasprotnikom, ki je obvladal tuje borilne veščine. Tako je ustvaril svoj stil, *capoeiro regional*, v katerem je nekatere elemente iz tradicionalne capoeire odstranil, nekatere pa dodal iz drugih veščin (karate, judo, jujitsu, savate, batuque). Da bi dokazal superiornost svojega stila, je Bimba začel izzivati druge borce na borbo v ringu po pravilih, ki jih je leta 1928 v svoji knjigi predstavil Burlamaqui. Tako je v letih 1935 in 1936 sodeloval v vsaj 13 borbah, v katerih se je izkazal kot učinkovit borec (Assunção, 2005). Capoeira (1995) navaja, da je bil poznan in spoštovan borec in da je dobil vzdevek »Tres Pancadas«, kar pomeni trije udarci. To naj bi bilo namreč maksimalno število udarcev, ki so jih prenesli njegovi nasprotniki. Assuncao (2005) meni, da je v tem obdobju Bimba razmišljal o popolni odcepitvi od tradicionalne capoeire in prilagoditvi svojega stila borbe za v ring. Svoj stil je poimenoval »*Luta Regional Baiana*« ali regionalna borba iz Bahie. Naslavljaj naj bi ga celo »bivša capoeira«. Najverjetneje se je želel postaviti v nasprotujočo pozicijo tradicionalnemu stilu, ki je postajal znan pod imenom *capoeira angola*. Vendar pa je za borbo v ringu moral svoj stil prilagoditi pravilom, ki so bila določena točno za tak tip tekmovanja. Tako bi veliko izgubil in v takšni obliki tudi *malicia* ni imela posebne vloge, čeprav je Bimba vedel, da je ključna za preživetje na ulicah v realnem življenju. Na tej točki je Bimba imel dve možnosti: ali da *regional* spremeni v borbo za v ring in popolnoma izgubi stik s capoeiro ali pa da se umakne iz ringa in najde nov prostor za svoj stil, pri katerem lahko vzajemno obstajata borba in capoeiristični rituali. Odločil se je za slednje.

V konceptu razvoja capoeire je bila najpomembnejša novost, ki jo je Bimba uvedel, način poučevanja. Do takrat je bilo poučevanje capoeire neformalno, izvajano s posnemanjem izkušenih capoeiristov, *mestrov*. Učenje se je izvajalo doma, na odprtih prostorih v mestnih soseskah in v kontekstu dela, na primer na območju pristanišča. Pomemben del učenja capoeire je bilo tudi sodelovanje v uličnih *rodah*, v katerih je lahko prisostvoval vsak. Bimba

je prenesel učenje v zaprte prostore – akademije, v katerih so trenirali le njegovi učenci. Treningi so bili organizirani ob določenem času, izvajani so bili po metodičnih postopkih. Na tak način je Bimba naredil capoeiro sprejemljivo tudi za pripadnike srednjih in višjih slojev.

Rego (1968, v Talmon-Chvaicer, 2008) navaja, da je Bimba odprl prvo akademijo v Bahii leta 1932. Poimenoval jo je *Centro de Cultura Fisica e Capoeira Regional* (Center za telesno kulturo in capoeiro *regional*). Verjetno so šole capoeire obstajale že prej, vendar so skozi zgodovino utonile v pozabo, saj njihovi ustanovitelji niso dosegli Bimbovega slovesa (Talmon-Chvaicer, 2008). Capoeira (1995) razlaga, da naj bi že pri 18 letih odprl prvo, neformalno šolo, v tridesetih letih 20. stoletja pa odpre akademijo.

V poučevanje je vpeljal etape. V prvem delu, začetnem treningu, so se učenci urili v *gingi*, osnovnih udarcih in umikih. Po koncu prvega dela je bila slovesnost, na kateri so učenci »diplomirali«. Dobili so svojo botro, ki jim je nadel medaljo in barvno ruto, ki je označevala nivo capoeirista (modra – začetniški nivo, rdeča – drugi nivo in rumena – napredni nivo). Prav tako so dobili capoeiristično ime. Bimba je vpeljal idejo diplomiranja iz šolskega sistema, krsta in botre iz katolicizma, medalje pa iz vojske in tekmovalnih športov (Talmon-Chvaicer, 2008).

Vpeljal je učenje z uporabo »8 sekvenc«, to so bili vnaprej določeni udarci in umiki med dvema igralcema, in »*cintura desprezada*«– sekvence metov, pri katerih se capoeirist nauči vedno pristati na noge. V prid bolj borbene in agresivne capoeire je žrtvoval velik del vidika rituala in počasnejše ritme (Capoeira, 1995). Odločil se je, da lahko capoeira veliko pridobi, če se jo sprejme kot borilno veščino, in tako se je bolj osredotočil na tehnične vidike kot pa na spiritualne in ritualne (Talmon-Chvaicer, 2008).

Bimba je v capoeirističnih krogih naletel na odpor do svojih metod. Očitani so mu, da njegove učne metode in razdelitev capoeire po nivojih niso v skladu z naravo capoeire. Obsodili so ga, da je vpeljeval elemente iz drugih borilnih veščin (npr. jujitsuja) in na ta način spodkopaval avtentičnost in kulturno-filozofsko osnovo capoeire (Talmon-Chvaicer, 2008).

Vendar je znal Bimba predstaviti capoeiro širšim množicam in oblastem v pravi luči, prav tako je znal uporabiti medije sebi v prid. Od svojih učencev je zahteval, da nosijo čevlje, hlače in srnjco. Razumljeno je bilo, da tisti, ki ne nosijo teh oblačil, spadajo med nižje sloje in v ta

okvir so spadali tudi spontani capoeiristični krogi z ulic (Talmon-Chvaicer, 2008). Za sprejetje v njegovo akademijo so morali učenci dokazati, da niso brezdelneži in postopači – prinesli so morali dokazilo o delu ali študiju. V nasprotju z etosom brezdelja, ki je veljal v tradicionalni capoeiri, je Bimba učence spodbujal k prenehanju kajenja in pitja ter zadrževanju pri razkazovanju svojega znanja zunaj *rode* (Assunção, 2005). Na ta način je želel prekiniti povezavo *capoeira regional* z večino nižjih slojev, postopačev in kriminalcev, kot so tradicionalno capoeiro videli višji sloji.

Tako je njegovo akademijo začelo obiskovati veliko širše občinstvo in posledično se je capoeira razširila med druge socialne skupine – capoeiro so se začeli učiti srednji sloji in tudi salvadorska elita, kar je bila večinoma belska populacija. Ta sprememba je nedvomno doprinesla k dekriminalizaciji capoeire (Assunção, 2005). Prav tako je to imelo močan vpliv na prihodnost same capoeire, saj so ti učenci, nekateri kasneje učitelji, izhajali iz drugačnega družbenega okolja kot tradicionalni capoeiristi. To je pomenilo, da imajo drugačne vrednote, korenine in način razmišljanja kot capoeiristi, ki so izvirali iz nepriviligiranega sloja družbe s koreninami v afro-brazilski kulturi (Capoeira, 1995).

Dekriminalizacija je prišla 9. julija 1937 v obliki certifikata, ki je Bimbo uradno potrdil kot učitelja telesne vzgoje in njegovo akademijo registriral pri bahianskem oddelku za izobrazbo, zdravje in socialno varnost. Vendar to še ni bila popolna dekriminalizacija capoeire, saj je ulična capoeira bila še naprej ilegalna, bil pa je to pomemben korak v tej smeri (Assunção, 2005).

Bimba je bil povezan z mnogimi vplivnimi ljudmi, med drugim se je z njim leta 1953 srečal predsednik Getúlio Vargas, ki je njegovo večščino označil kot »edini avtentični brazilski nacionalni šport«. Te povezave so bile pogosto uporabljene proti njemu kot dokaz za njegovo »izdajalsko« držo, v kateri je pozabil svoje korenine in povzročil »pobelitev« capoeire. Zagovorniki poudarjajo, da je to bila taktika, ki je ohranila capoeiro in ki mu je nudila zaščito pred policijo, s katero je v mladosti kot znani borec nedvomno imel opravka (Assunção, 2005; Talmon-Chvaicer, 2008).

Bimba je ob akademiji poučeval tudi v drugih državnih institucijah, npr. v vojski. Poleg tega je izvajal plačane predstavitve po brazilskih mestih. Vse to mu je prineslo dovolj dohodka, da je lahko dobro živel kot prvi profesionalni capoeirist (Talmon-Chvaicer, 2008).

Capoeira regional je postala najpopularnejša oblika capoeire in v šestdesetih letih 20. stoletja se je odprlo večje število šol. Vedno večje število učencev kot tudi *mestrov* je prihajalo iz srednjih in višjih slojev. Po vojaškem udaru in s tem spremembi oblasti v Braziliji leta 1964 so športi, med njimi tudi capoeira, doživeli močan vzpon. Nova oblast je želela preusmeriti pozornost ljudi s politike, za kar so deloma izrabili šport, ki je postal javni in nacionalni interes. Postal je del šolskega sistema od vrtca naprej. Športi, tudi capoeira, so postali najbolj priljubljeno razvedrilo množic. Vendar pa je bilo capoeiro treba institucionalizirati – uskladiti pravila, način poučevanja, standarde in oblačila. Leta 1972 je Brazilska boksarska zveza (*Federação Brasileira de Pugilismo*) ustanovila Oddelek za capoeiro (*Departamento Especial de Capoeira*), ki je bil odgovoren za ustanovitev mednarodnih standardov za capoeiro. Vse šole so se morale prijaviti in pridobiti certifikat od zveze ter delovati v skladu z določenimi pravili. Capoeiristi so bili razdeljeni v 10 stopenj, ločeni so bili po barvi pasu. Barve so sovpadale z barvo brazilske zastave. V 6. stopnji je capoeirist postal *contramestre* (asistent inštruktor), po 7. stopnji pa je postal *mestre* in lahko odprl svojo šolo (Talmon-Chvaicer, 2008).

Istočasno ko je oblast vzpodbujala capoeiro po celotni Braziliji, je status *mestre* Bimbe upadal. Znašel se je v finančnih težavah in pritoževal se je nad podporo, ki mu jo je nudila oblast. Leta 1973 se je preselil iz Salvadorja v Goiano, kjer je poučeval capoeiro na tamkajšnji univerzi. Tam je umrl 5. aprila 1974, obubožan in prežet z grenkobo in kriticizmom zaradi nesodelovanja med njim in oblastmi. *Mestre* Bimba je danes priznan kot ustanovitelj *capoeira regional*, kljub temu da so uradni organi prevzeli nadzor nad organizacijo (Talmon-Chvaicer, 2008).

3.6.3. *Mestre Pastinha in capoeira angola*

V času vzpona stila *regional* sta bila *mestre* Pastinha in njegova skupina še skorajda edina, ki sta ohranjala tradicionalni stil capoeire (Capoeira, 1995).

Vincente Ferreira Pastinha je bil rojen 5. aprila 1889 v Salvadorju. Spominja se, da ga je kot majhnega maltretiral starejši deček, kar je opazil starejši mož Bendito, po rodu Angolec, in mu ponudil, da ga uči capoeiro. Prvo učno uro je imel pri osmih letih. Pri dvanajstih je šel v

pomorsko šolo, kjer je poučeval capoeiro svoje sošolce. Po svojih besedah je pri dvajsetih odprl svojo prvo neuradno šolo, ki jo je vodil med letoma 1910 in 1922. Dodatni denar je zaslužil z drugimi poklici, kot redar v lokalni igralnici, prodajalec časopisov, čistilec čevljev idr. (Talmon-Chvaicer, 2008).

V svojih dvajsetih in tridesetih je živel življenje tipičnega *capoeire*, živel je od občasnega dela, sodeloval v uličnih rodah in ne nazadnje bil poznan pretepač. Navaja, da je v tem obdobju pretepal tudi policiste, ki so ga hoteli zlorabljeni in poniževati v javnosti. Kljub svoji vitki postavi si je prislužil spoštovanje v svetu uličnih pretepačev (Assunção, 2005).

Uradno je prvo šolo odprl 23. februarja 1941 v centru Salvadorja. Odprl jo je na pobudo starejšega capoeirista Amorosinha, ki je na tem mestu s skupino drugih *mestrov* že vodil redne *rode* tradicionalne capoeire, ki je postajala vedno bolj znana pod imenom »*capoeira de Angola*«. *Mestre* Pastinha je šolo poimenoval *Centro Esportivo de Capoeira Angola* (Športni center za *capoeiro angola*). Kdaj je bil prvič uporabljen termin *capoeira angola*, ni znano, najverjetneje je bil uporabljen zaradi distanciranja od Bimbove *capoeire regional*, ki je bila takrat v vzponu (Assunção, 2005; Talmon-Chvaicer, 2008).

Pastinha ni bil prvi, ki je čutil potrebo po združitvi skupnosti capoeiristov, ki so želeli ohraniti tradicionalno capoeiro. Je pa bil nedvomno eden izmed redkih *mestrov*, ki je temu posvetil svoje življenje (Assunção, 2005).

Kljub številnim kritikam *capoeire regional* in mnogim pripadnikom *capoeire angola* Pastinha ni privabil dovolj velikega števila učencev in je moral akademijo zapreti. Po njegovih besedah je center postal neaktiven, ker so ga po smrti *mestra* Amorosinha leta 1942 zapustili vsi drugi *mestri*. Februarja 1944 je z učenci in prijatelji poskusil ponovno oživeti center na drugi lokaciji, a zaman. Leta 1949 mu je končno uspelo ustanoviti Športni center za *capoeiro angola*, ki je bil uradno priznan leta 1952 (Talmon-Chvaicer, 2008).

Če je bil Bimba pragmatičen capoeirist, osredotočen na konkretne rezultate, je bil Pastinha razmišljujoč in se je velikokrat poglobljal v capoeiro, tako v pogovorih kot v pisanju. Postal je prvi popularni capoeirist, ki je veččino filozofsko analiziral in skrbel za njene etične in vzgojne vidike (Assunção, 2005). Prav tako kot Bimba je bil podkovan v filozofiji *malandragem* (Capoeira, 1995).

Pastinha je za slab sloves capoeire krivil capoeiristične postopače in pretepače, kar je nekdam bil tudi sam. Zato je želel ustvariti razlikovanje med *capoeiro angola* in nasiljem, ki je v tistem času označevalo capoeiriste. Svoj stil je želel predstaviti kot šport. Športna etika, ki se je širila po državah zahodnega sveta, je bila model vedenja, ki ga je Pastinha želel uvesti v svoje *rode*. Svoje učence je nagovarjal k upoštevanju pravil in izkazovanju »športnega kavalirskega vedenja«. Prav tako je poimenovanje njegove akademije v Športni center nedvomno pripomoglo k institucionalizaciji veščine, saj je šport v Braziliji že bil družbeno sprejet, medtem ko si je afro-brazilska kultura šele utirala pot (Assunção, 2005).

Podobno kot Bimba je capoeiro formaliziral: učenci so hodili na redne treninge v zaprte prostore akademije, med vadbo so nosili uniforme. Institucionaliziral je inštrumente, ki so še danes stalni v *baterii capoeire angola*. Poskušal je različne variante, kombinacija treh *berimbauov*, dveh *pandeirov*, *agogô*, *atabaque* in *reco-reco* je verjetno prišla v prakso šele v šestdesetih letih. Prav tako je institucionaliziral pesmi: *ladainha*, *chula* in *corrido* so trilogija vsake prave igre capoeire (Assunção, 2005).

Pred tem v tradicionalni capoeiri ni bilo izdelane enotne prakse in tradicije. Pastinha je poenotil veščino in utrdil tradicijo v *capoeiri angola* tako, da je uvedel pravila. Kar zadeva gibe v capoeiri, namensko ni želel uvajati novih udarcev iz drugih veščin, da bi tako ohranil karakteristike tradicionalne capoeire. Želel je, da njegovi učenci izpilijo znanje in razumevanje nekaj osnovnih udarcev in gibov. Šele z globljim razumevanjem teh gibov se pride do *jogo de dentro* ali notranje igre, kar je Pastinha imel za osnovno prvino za razvoj vzdržljivosti in *malicie* (Assunção, 2005).

Pastinha je poudarjal vlogo glasbe v kontroliranju in dajanju globine igri. Veliko pozornost je posvečal tudi poznavanju »temeljev« capoeire in dolgotrajnemu učenju veščine, da bi se lahko globoko znanje preneslo na naslednje generacije. To je naredilo *capoeiro angola* ne le šport, ampak filozofijo in izdelan ritual (Assunção, 2005).

Trditev, da capoeira izvira iz Angole, je Pastinhi omogočala, da veščino reafrikanizira v času, ko so reformatorji kot Bimba trdili, da je popolnoma brazilskega izvora. Zato je verjetno tudi bil odprt za teorijo *n'golo* Nevesa Souze, ki je njegovo akademijo obiskal v šestdesetih. Mit o »zebrinem plesu« je v naslednjih letih mnogokrat navajal, čeprav je bil do njega dosti bolj skeptičen kot novodobni *angolisti* (Assunção, 2005).

Mestre Pastinha je v akademiji poučeval ob torkih in četrtek, ob nedeljah pa je organiziral odprto *rodo*, ki so se je udeleževali mnogi znani *mestri*. Sčasoma je ustvaril skupino naprednih učencev, ki so kasneje sami postali priznani *mestri*: João Pequeno, João Grande, Boca Rica, Gildo Alfinete, Bola Sete in drugi. Njegove javne predstavitve so pritegnile pozornost številnih turistov in intelektualcev in kmalu je postal poznana in spoštovana osebnost in ne nazadnje kulturni predstavnik Salvadorja. Aprila 1966 je bil član brazilske delegacije na prvem mednarodnem festivalu črnskih kultur v Senegal (Assunção, 2005; Talmon-Chvaicer, 2008).

Oblasti so mu zaradi obnove trga *Largo do Pelourinho* leta 1971 zasegle prostore, v katerih je imel akademijo. Kasneje je tam nastala restavracija. Ob tem je izgubil vse imetje, ki ga je imel v akademiji: klopi in drugo pohištvo, njegove slike, inštrumente in arhiv s podatki o vseh njegovih učencih. Stari *mestre* si ni več opomogel od te travmatične izkušnje. V zameno je dobil majhno povračilo in po lobiranju svojega prijatelja v mestnih uradih tudi skromno pokojnino. Čeprav so mu bili obljubljeni novi prostori, jih je dobil šele leta 1979 v starosti 90 let in spet le zaradi angažiranja skupine svojih prijateljev. Zdaj so v šoli poučevali njegovi učenci João Pequeno, João Grande in Ângelo Romero, medtem ko je Pastinha sedel na stolu in dajal navodila (Capoeira, 1995; Talmon-Chvaicer, 2008; Assunção, 2005).

Klavzula v pogodbi, ki jo je podpisal z mestnimi oblastmi, ga je obvezovala, da poučuje določeno število učencev brez plačila. Tisti, ki so si lahko privoščili plačilo, so raje obiskovali druge šole. Nekaj mesecev kasneje ga je zadela kap in šolo so zaprli. Umril je 13. novembra leta 1981 v starosti 92 let, obubožan in pozabljen, razen s strani nekoliko vdanih učencev (Talmon-Chvaicer, 2008).

Kljub povezanosti z mnogimi vplivnimi prijatelji za časa svojega življenja je umrl v skrajni revščini, podobno kot *mestre* Bimba 7 let pred njim. To je spominjalo na način, kako so tipični *malandri* končali zadnja leta življenja – zapuščeni s strani pomembnih ljudi, ko niso več v poziciji, da bi jih ogrožali ali jim bili na kakršenkoli način koristni (Assunção, 2005).

Za časa njegove smrti in po njej je prišlo do vzpona *capoeira angola*, med drugim zaradi poročanja medijev o slabem zdravstvenem stanju Pastinhe in pomanjkanju, ki je najverjetneje vodilo do njegove bedne smrti (Talmon-Chvaicer, 2008). Le-ta je ilustrirala, kakšen odnos ima brazilska država in družba do svojih popularnih herojev (Assunção, 2005).

V tem času je potekala javna debata o stanju capoeire, predvsem *capoeira angola*. Salvador je postajal vedno bolj turistično mesto, kar je vzpodbudilo interese vključiti capoeiro v del bahianske folklore. Posledično so nastajale predstave in turisti so kupili vstopnice za ogled predstavitve capoeire. Mnogi capoeiristi so zavračali takšno komercializacijo in čutili potrebo po vrnitvi capoeire k njenim afriškim koreninam (Talmon-Chvaicer, 2008).

Leta 1980 je v Salvadorju potekal prvi regionalni seminar o capoeiri in capoeirističnih ritmih. Privabil je veliko število turistov, učiteljev capoeire in športne vzgoje, novinarjev. Med drugim je tekla debata o tem, da je *capoeira angola* popolnoma izginila. Zaradi te izjave so se nekateri veterani capoeiristi odločili, da je treba ustanoviti novi center za *capoeira angola*. Leta 1982 je João Pequeno odprl dve akademiji (Talmon-Chvaicer, 2008).

Danes je v Salvadorju moč najti veliko akademij *capoeira angola*, v katerih poučujejo priznani učitelji, prav tako pa se je podobno kot *capoeira regional* razširila po svetu, predvsem v Združenih državah, kjer poučujejo *mestri* João Grande, Acordeon, Cobra Mansa idr. (Talmon-Chvaicer, 2008).

3.7. CAPOEIRA PO BIMBI IN PASTINHI

Trideseta in štirideseta leta 20. stoletja so bila ključna za zgodovino capoeire. Oblast in intelektualci so se trudili prikazati capoeiro kot brazilski produkt, ki je nastal v posebnih okoliščinah in zrasel v nacionalni šport in folkloro. Istočasno so šole, ki so nastale v tem času, ločile capoeiro na *capoeira regional* in *capoeira angola*. Oblasti so se trudile združiti vse capoeiriste pod eno streho, kar so *angolisti* videli kot nenehno težnjo belcev po zatiranju afro-brazilske kulture (Talmon-Chvaicer, 2008).

Od leta 1937, ko je bila vzpostavljena »nova država«, se je skušalo vzpostaviti nacionalno identiteto, ki bi vključevala tudi revne sloje. Odobritev karnevalov, sambe, capoeire in *candombléja* je potrjevala legitimnost afro-brazilskih kulturnih tradicij. Vojaški režim (1964–1985) je nadalje poudarjal takšno politiko, kar naj bi prikazalo Brazilijo kot nerasistično državo in dober primer medrasne integracije. Takšna politika je Braziliji prinesla dobre odnose z mnogimi evropskimi in afriškimi državami (Talmon-Chvaicer, 2008).

Oblasti so tako podpirale afro-brazilski koncept v vseh pogledih in konec šestdesetih let 20. stoletja je bil v Bahii ustanovljen *Centro Folclórico* (folklorni center), ki je skrbel za raziskave, predstavitve na področju brazilske folklore, kar je zajemalo tudi capoeiro, *candomblé* in sambo (Talmon-Chvaicer, 2008).

V štiridesetih letih 20. stoletja so se začeli nekateri capoeiristi iz Bahie seliti v Rio de Janeiro in kasneje v Sao Paulo, kar je imelo močan vpliv na nadaljnji razvoj capoeire. Eden pomembnejših je bil Artur Emidio, ki je vzgojil veliko število capoeiristov, ki so v šestdesetih postali priznani *mestri*. Njegov stil je bil podoben *regionalu mestre* Bimbe, čeprav ni bil njegov učenec in tudi ni prihajal iz območja Salvadorja (Assunção, 2005).

V začetku šestdesetih let so učenci capoeire srednjega razreda iz Ria, ki so se učili pri *mestru* Bimbi v Salvadorju, začeli ustanavljati svoje šole v Rio de Janeiru. Tako je nastala tudi skupina *Senzala*, ki je sčasoma postala najpopularnejša skupina v Braziliji. S svojim stilom *Senzala-regional* so vplivali na capoeiriste po vsej državi. Istočasno je bila v porastu tudi capoeira v Sao Paulu. K metodiki Bimbe je bilo dodano intenzivno ogrevanje in sistematična vadba udarcev. Kmalu je bil v Rio in Sao Paulu vpeljan sistem pasov po vzoru azijskih borilnih veščin. Namen je bil dati capoeiri čist in organiziran videz in s tem pritegniti večje število učencev (Capoeira, 1995).

V sedemdesetih in osemdesetih letih je se je capoeira širila po celotni Braziliji in prvič prestopila tudi njene meje. Salvador ni bil več prestolnica capoeire, ampak si je to vlogo začel deliti z Riom de Janeirom in Sao Paulom, in sicer zaradi selitve mladih elitnih capoeiristov v ti dve mesti in tamkajšnjega nastanka močnih capoeirističnih skupin (Capoeira, 1995). Leta 1972 je bil ustanovljen poseben oddelek za capoeiro v sklopu brazilske boksarske zveze. Stališče tega oddelka je bilo, da je capoeira borilna veščina afro-brazilskega izvora, ponos za vse družbene sloje in da je superiorna proti vsem drugim borilnim veščinam. Oblast je ciljala na srednje in višje sloje in učenci iz teh slojev so kmalu postali učitelji, ki so učili v skladu z idejami, ki so jim bile vcepljene (Talmon-Chvaicer, 2008).

Obdobje *mestrov* Bimbe in Pastinhe se je končalo in nasledila ju je nova generacija *mestrov*, kot so Valdemar, Caçairas, Canjiquinha, Gato, Leopoldina, João Pequeno, João Grande in drugi. Ti so bili pravi predstavniki in poznavalci capoeire prejšnjih generacij. Vendar pa je bila oblika capoeire, katere predstavniki so bili, v zatonu. Njihove vrednote, filozofija in

znanje niso bili v skladu z novim tehnološkim obdobjem, ki je prineslo potrošništvo in turizem. Vzporedno z zatonom tradicionalne capoeire pa je velik uspeh v smislu denarja, medijske podpore in števila učencev doživljala nova generacija *mestrov capoeire regional*, ki so prihajali iz srednjega sloja (Capoeira, 1995).

Kljub porastu in sprejetju capoeire v brazilski družbi v tem obdobju so mnjenja, da so ob tem bili nepreklicno izgubljeni pomembni elementi capoeire. Sodre (v Capoeira, 1995) navaja, da ima capoeira dva močna nasprotnika: turizem, ki spreminja ritual v šov, in pedagoško obsesijo, ki želi spremeniti igro in umetnost v šport s pravili.

S povečanjem udeležbe krščanskih učencev in učiteljev iz višjih slojev v capoeiri je prišlo do postopne ignorance prvotnih ideologij in filozofij kot tudi do ritualov, ki izvirajo iz zahodnoafriške in zahodne centralnoafriške kulture. Na ta način se je povečeval »belski« vpliv v capoeiri in prihajalo je do prepada med *angolisti* in *regionalisti*. Po katoliško-portugalskem konceptu je capoeira postala institucionalizirana in profesionalizirana – uči se jo v določenih šolah, v določenih terminih, učijo jo učitelji s certifikatom ... Izgubila je spontanost. *Angolisti* so se temu upirali. Capoeira naj bi se učila na ulicah, s posnemanjem gibov izkušenih capoeiristov. Veljava in spoštovanje capoeirista naj bi bila povezani z osebnostjo capoeirista, njegovim stilom in spretnostjo, kar je izražalo afriški koncept učenja skozi izkušnje. Vendar pa je bilo neizbežno, da *angolisti* sprejmejo nek kompromis, če so želeli priznanje in pomoč s strani oblasti. Od osemdesetih let naprej, ko je bila *angola* v porastu, so tako skušali ustvariti nek enoten koncept, ki bi bil sprejemljiv za vse *mestre capoeire angola*, vendar brez uspeha. Uvedel se je sistem stopenj, ki pa ga je lahko vsak *mestre* prilagodil po svoje, tako v številu stopenj kot barvi pasu, značkah itd. Tako obstaja v *angoli* nenehen konflikt med težnjo po privabljanju večjega števila učencev (in s tem sistematizacijo) in ohranjanjem »čistosti« capoeire in njenih vrednot (Talmon-Chvaicer, 2008). Vendar je tukaj treba poudariti, da ni bila le Bimbova *capoeira regional* tista, ki je večščino sistematizirala. To je storil tudi začetnik *capoeire angola*, kot jo poznamo danes, *mestre* Pastinha. Najverjetneje je bilo obema, Bimbi in Pastinhi, jasno, da je treba capoeiro, če se želi ohraniti, umakniti iz ilegalnosti. To pa je bilo možno le tako, da se jo približa vladajoči, belski kulturi, kar sta dosegla z umikom večščine z ulic in institucionalizacijo. Ko je bila enkrat družbeno sprejeta, so se pripadniki *capoeire angola* lahko znova vrnili k njenim koreninam, ki naj bi izhajale iz afriških tradicij.

Tudi različno dojetanje glasbe povzroča prepad med *angolisti* in *regionalisti*. Stari *mestri* ostro kritizirajo predvsem nove pripadnike *capoeire regional*, ki nimajo razumevanja in spoštovanja do glasbe, predvsem do *berimbaua*. Za njih je glasba zgolj spremljava, ki doda vzdušje k capoeiri, ki jo dojemajo kot šport in borilno veščino. Takšno dojetanje, ki ga v glavnem izražajo relativno novi, beli učitelji, še bolj ločuje stila med seboj. Ker je za njih capoeira le šport in borilna veščina, se posvečajo samo tehničnim in akrobatskim vidikom, kar izključuje mistične in ritualne elemente. Le-te vidijo kot nepotrebno vraževerje. Takšna drža je privedla do dojetanja capoeire z dveh vidikov: kot borilno veščino in kot igro. Takšno ločevanje sta uvedla že ustanovitelja obeh stilov. Bimba (v Talmon-Chvaicer, 2008, str. 136) je na vprašanje, zakaj v tekmovanju ni mogoče določiti zmagovalca med capoeiro *angolo* in *regional*, odgovoril: »V *capoeiri angola* udarce določata in predpisujeta *berimbau* in *pandeiro*. Ampak v pravi capoeiri se branimo in napadamo nasprotnika. Moram čakati na *berimbau*, da mi pove, kako reagirati, ko sem napaden? Niti *berimbau* niti *pandeiro*!«³⁰ To je zelo pomembna izjava, ki nam kaže na različno dojetanje med stiloma. V *regionalu* je capoeira definirana kot borilna veščina, ki nauči capoeirista braniti se pred napadom, kot razvedrilo, kot šport, ki razvija telesne sposobnosti. Takšno dojetanje – kot nacionalni šport, turistično zanimivost in del folklore – je spodbujala tudi oblast v obdobju »nove države« in vojaškega režima. Posledično se je capoeira bolj množično širila v tej obliki, tako po Braziliji kot tudi po svetu (Talmon-Chvaicer, 2008).

Po nastanku Bimbejeve *capoeire regional* v tridesetih letih in velikem uspehu skupine Senzala v Riu v šestdesetih in sedemdesetih letih se je zdelo, da tradicionalne vrednote capoeire izginjajo. Kljub temu da so določeni *mestri capoeire angola* še poučevali, pa jih je popolnoma zakril novi stil, ki je imel korenine v stilu *regional mestra* Bimbe. V sedemdesetih letih je prišlo tudi do poskusov organiziranja capoeirističnih tekmovanj v obliki prvenstev s sodniki in pravili. Zdelo se je, da bo capoeira popolnoma izgubila svoj značaj rituala, filozofije in igre ter postala le še ena izmed tekmovalnih borilnih veščin. Vendar je od osemdesetih let 20. stoletja v zadnjih letih vojaškega režima prišel v ospredje poudarek na povezavi med capoeiro in afriškimi rituali, tradicijami in običaji. Za ta leta je bilo značilno postopno zmanjševanje političnega pritiska in politična liberalizacija države. Pri črnem prebivalstvu je prišlo do ponovnega interesa za Afriko in njene tradicije. Tako se je po letu 1985 povečalo zanimanje za tradicionalno *capoeiro angola*. K sreči so še obstajali stari

³⁰ Prosti prevod

mestri, ki so se vrili na sceno in povrnili korenine in vrednote, ki so se zdele že izgubljene (Capoeira, 1995; Talmon-Chvaicer, 2008).

Poteka debata o tem, ali je *capoeira angola* izvorna afriška oblika capoeire. Od osemdesetih let 20. stoletja naprej *angolisti* z namenom ločiti se od *regionalistov*, poudarjajo elemente, za katere menijo, da so tradicionalno afriški. *Mestre Camisa*, ustanovitelj ene izmed šol *regional*, meni, da je *angola* nastala kot nasprotje *capoeiri regional*. Luiz Vieira razlaga, da je *angola*, ki jo poučuje večina akademij v Bahii, produkt poskusa oživitve capoeire iz preteklosti. Dejstvo je, da sta se oba stila skozi čas spremenila. *Capoeira regional* se je »pobelila« oz. postala bolj brazilska, *angola* pa je postala bolj afriška. Te razlike se navezujejo bolj na ideologijo kot pa na barvo kože (danes je veliko belcev v šolah *angola* in črncev v šolah *regional*) (Talmon-Chvaicer, 2008).

Danes je v capoeiri moč zaslediti oba pola. Stil capoeire *regional/senzala* je prispeval tehnično dovršenost udarcev in drugih vidikov, *mestri angole* pa so s svojim znanjem dodali globoko poznavanje rituala, filozofije in glasbe, ki so del capoeire (Capoeira, 1995). Bolj kot kadarkoli v zgodovini skušajo capoeiristi danes zapolniti vrzel med *regionalom* in *angolo*. Razni *mestri* po svojem okusu jemljejo elemente iz obeh stilov in tako nastajajo mnogi različni hibridi, ki so značilni za sodobno capoeiro (Talmon-Chvaicer, 2008).

3.8. ŠIRITEV CAPOEIRE V SVET³¹

Artur Emidio je bil verjetno prvi, ki je nastopal kot capoeirist v tujini. V petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja je obiskal Argentino, Mehiko, Združene države Amerike in Evropo, kjer je nastopal tudi pred pomembnimi politikami, med drugim pred Eisenhowerjem in Kennedyjem. Kasneje so različne brazilske kulturne predstave gostovale po Evropi in Združenih državah. Del teh je bil tudi prikaz capoeire ob drugih brazilskih plesih in ritmih. Te predstave niso neposredno vplivale na učenje capoeire v tujini, so pa mnogi capoeiristi prvič obiskali tuje dežele kot del brazilske folklorne skupine. Nekateri med njimi so se na poti ali pa kasneje odločili poučevati capoeiro v tujih mestih, ki so jim bila privlačna.

³¹ Celotno poglavje povzeto po Assunção (2005)

Leta 1977 je Jelon Vieira iz Bahie ustanovil skupino *Dance Brazil*, kar mu je omogočilo nastope po Združenih državah. Istočasno je začel v New Yorku poučevati capoeiro, organiziral je tudi delavnice po vzhodni obali. Mnogi verjamejo, da so njegove predstavitve navdihnile začetek gibanja *breakdance* v osemdesetih. Sam Jelon je skromno nakazoval le na skupne afriške korenine capoeire in *breakdancea* iz južnega Bronxa.

Na zahodni obali Združenih Držav je leta 1979 začel poučevati *mestre* Acordeon, učenec *mestre* Bimbe. Najprej je začel učiti študente univerze Standford, kmalu je učenje razširil na revnejše predele San Francisca in dokončno odprl svojo šolo Capoeira-Bahia. Med drugim je februarja 1979 ustanovil World Capoeira Association (WCA) in leta 1981 izdal eno prvih knjig o capoeiri v angleščini.

V začetku osemdesetih so bile v Združenih državah le štiri capoeristične šole, v naslednjih letih pa je capoeira dobesedno eksplodirala in danes obstaja šola capoeire v vsaki zvezni državi. Večina, če ne vsi starejši učitelji so Brazilci, ki so zapustili domovino v iskanju boljšega življenja. Evropa in Združene države Amerike sta bili glavni destinaciji za te imigrante od začetka osemdesetih let. Le-ti prihajajo iz različnih regij in poučujejo različne stile, čeprav je *regional* bolj zastopan, enako kot v Braziliji.

Leta 1992 je v New Yorku akademijo odprl tudi eden izmed najbolj prominentnih *mestrov capoeire angola*, João Grande. V ZDA sta mu sledila tudi poznana *angolista mestre* Cobra Mansa in Jurandir, ki sta osnovala Mednarodno Fundacijo *Capoeira angola* ali FICA (*Fundação Internacional de Capoeira Angola*).

Danes samo v New Yorku poučuje veliko število dobro znanih brazilskih *mestrov*. Župan New Yorka Giuliani je 12. junij 1995 označil za »dan capoeire« v spomin na 20 let, odkar je bila večšina predstavljena Združenim Državam.

Najverjetneje je bil prvi, ki je učil capoeiro v Evropi, *mestre* Nestor Capoeira. Leta 1971 je prispel v London, kjer je leto dni poučeval capoeiro na plesni akademiji. Za tem je tri leta potoval po Evropi in poučeval po različnih mestih, nato se je vrnil v Brazilijo.

Naslednji pionir v Evropi je bil Martinho Fiúza, ki je leta 1978 prišel v Nemčijo in začel poučevati v Münchnu. *Mestre* Paulo Siqueira je leta 1980 odprl šolo v Hamburgu. V

osemdesetih jima je sledilo stotine drugih učiteljev, med katerimi mnogi niso bili *mestri*. Ustanavljali so šole v Zahodni Evropi, v glavnem v Nemčiji, Franciji, Italiji, Angliji, na Nizozemskem, kasneje še na Švedskem, v Danski, Švici, Španiji in Portugalski.

Capoeira v Evropi se je širila na različne načine. Tako kot v ZDA so tudi v Evropo prihajali stari *mestri*. Prihajali so tudi mladi učitelji, ki so ustanavljali skupine, ki so bile povezane z znanimi *mestri* v Braziliji. Ne nazadnje pa so prihajali tudi učitelji, ki niso bili kvalificirani za poučevanje, razmah capoeire v Evropi in relativno nepoznavanje veščine tamkajšnjih učencev pa sta jim omogočila zaslužek in sredstvo preživetja. Mnogi med njimi so se sami povzdignili v *mestre*.

Kljub temu da sta bile ZDA in Evropa poglobitni področji širjenja capoeire iz Brazilije, pa se je večina širila tudi v druge države sveta. *Mestre* Lucidio je že leta 1970 poučeval na Japonskem. Relativno zgodaj so se s capoiero seznanili tudi v Izraelu, Južni Afriki in Kanadi. Zadnji val širitve capoeire pa je usmerjen v Latinsko Ameriko, Jugovzhodno Azijo, Avstralijo, Novo Zelandijo, Angolo, Mozambik, Vzhodno Evropo in ne nazadnje tudi Slovenijo.

3.9. CAPOEIRA V SLOVENIJI

Capoeiro je v Slovenijo leta 2002 pripeljal Ubaldo Dos Santos s capoeirističnim vzdevkom Alegria. Takrat je bil še *contramestre*, deloval je pod okriljem skupine Nação Capoeira, krovni mojster je bil *mestre* Henrique. Treningi so potekali v Ljubljani. Leta 2005 je prestopil v skupino Capoeira angola palmares pod vodstvom *mestra* Lazara. Že leta 2006 pa je ustanovil svojo skupino z imenom Tradição Baiana. Leta 2009 je bil razglašen za *mestra*. Pred tem sta se iz njegove skupine formirali dve novi skupini. Leta 2008 se je ena vrnila pod okrilje skupine Nação Capoeira pod vodstvom *mestra* Henriquea. Druga je skupina Capoeira senzala pod vodstvom *contramestra* Luisa Claudia, ki je nastala leta 2009. Ob teh še vedno deluje skupina Capoeira angola palmares, ki zaenkrat nima krovnega *mestra*.

Skladno s povečanjem števila skupin v Sloveniji se je povečevalo tudi število članov, prav tako pa se je capoeira razširila še v druga mesta. Leta 2005 je skupina Capoeira angola

palmares začela ob Ljubljani delovati še v Mariboru. Skupina Naçao Capoeira je po letu 2008 začela širiti svojo aktivnost iz Ljubljane še na Domžale, v Grosuplje, Celje, Maribor, na Ptuj, v Naklo, Kranj in Radovljico. Skupini Tradição baiana in Capoeira senzala zaenkrat delujeta le v Ljubljani.

4. ZAKLJUČEK

O izvoru capoeire obstaja veliko različnih mnenj in teorij, nobene izmed njih pa zgodovinarjem do zdaj ni uspelo potrditi. Razlog za to je predvsem v pomanjkanju zgodovinskih virov, zlasti zgodnjega obdobja capoeire. Posledično temelji obravnava tega obdobja na ustnem izročilu capoeiristov in domnevah avtorjev različnih teorij, ki so le-te postavili v skladu s svojimi prepričanji in ideološkimi nazori.

Glede na te ideološke nazore se je capoeiro skozi zgodovino različno prikazovalo: kot izključno brazilsko veščino, ki so jo razvili prvotni prebivalci – Indijanci; kot izključno afriško veščino, ki je s sužnji prišla v Brazilijo; kot brazilsko veščino, ki je nastala med sužnji kot sredstvo odpora proti zatiralcem. Slednja razlaga je tudi najbolj razširjena v capoeirističnem svetu.

Vendar so si sodobni zgodovinarji enotni, da je capoeira preveč kompleksen fenomen, da bi bilo mogoče o njenem izvoru sprejeti izključno eno teorijo. Nedvomno je le to, da je nastala v Braziliji med sužnji afriškega izvora, na njo pa je vplivalo mnogo dejavnikov – tako afriška kultura s svojimi igrami in plesi, ki so jih sužnji prinesli v Brazilijo, kot tudi iskanje identitete sužnjev v novem, sovražnem okolju in tudi belska/krščanska kultura, v začetku predvsem zaradi zatiranja, kasneje tudi zaradi udeležbe belcev v capoeiri.

Prvi pisni viri o capoeiri segajo šele v začetek devetnajstega stoletja, in sicer v Rio de Janeiro, ki je bil do začetka 20. stoletja nedvomni center capoeire. Ti viri nikakor niso objektivni, saj so jih ustvarili v glavnem belci in odsevajo izključno njihov pogled na svet. Za njih je bila Afrika primitiven kontinent, Afričani in njihova kultura pa naj bi bili manjvredni od belcev. Takšna prepričanja in potrebe sužnjelastnikov so privedli do preprečevanja izražanja kakršnihkoli afriških kulturnih elementov, med drugim capoeire.

Belci so v tistem času capoeiro opisovali kot suženjsko igro, ples, borbo ipd. Niso je mogli natančno opredeliti, saj ni spadala v noben socialni okvir, ki ga je belska kultura poznala. Vsebovala je namreč ples, petje in glasbo, ob tem pa še različne udarce in skoke, kar iz zornega kota belcev nikakor ni sovpadalo.

Za afriške sužnje v Braziliji v tistem času je capoeira predstavljala socialno izražanje, ki je vsebovalo vse osnovne afriške elemente: ples, petje, krog, ritual, simbole in igro kot sredstvo priprave na življenje. Tako capoeira ni bila le ples ali igra za zabavo kot tudi ne le borilna veščina za borbo proti sužnjelastnikom in drugim nasprotnikom. Bila je kompleksna interakcija med ljudmi, ki je izražala njihovo fizično in spiritualno bistvo, obenem pa se je naslanjala na bogove in duhove prednikov. Bila je skupek ritualov, simbolov in tradicionalnih navad, ki so jih s seboj prinesli Afričani različnih etničnih pripadnosti.

Ti vidiki so počasi izginjali. Predvsem v Riu de Janeiru je capoeira postajala povezana z uličnim nasiljem in nastajajočimi capoeirističnimi tolpmami ali *maltami*. Le-te so proti koncu 19. stoletja sodelovale tudi z lokalno politiko. To ovrže mit o tem, da je capoeira v osnovi borba proti sistemu in zatiralcem. V celotni zgodovini capoeire ni zaslediti vira, ki bi pričal o neki organiziranosti capoeiristov v borbi proti zatiranju. Capoeiristi so se borili le med seboj, v glavnem za kontrolo urbanega ozemlja.

Capoeira je bila skozi celotno 19. stoletje preganjana, od leta 1890 pa tudi prepovedana. Konec prepovedi je prišel z nastankom capoeirističnih akademij v tridesetih letih 20. stoletja v Salvadorju da Bahii. To je bilo možno zaradi političnih nazorov takratne oblasti, ki je želela v brazilsko nacionalno identiteto vključiti tudi afriško in indijansko kulturo. Tako so bila afriška kulturna izražanja (med njimi tudi capoeira) spodbujana, vendar le v formalni, institucionalizirani obliki. Da pa bi capoeira lahko bila sprejeta med širšo množico ljudi, jo je bilo treba oddaljiti od konotacije z brezdeljem in uličnim nasiljem, kakršno je imela capoeira v Riu de Janeiru. Tu sta pomembno vlogo odigrala osrednja lika zgodovine capoeire, *mestre* Bimba in *mestre* Pastinha, oba iz Salvadorja da Bahie. Z ustanovitvijo capoeirističnih akademij sta capoeiro institucionalizirala in jo na ta način najverjetneje tudi ohranila. Capoeira je postala legalna in v formalni obliki ni bila več preganjana. Center capoeire se je tako preselil iz Ria de Janeira v Salvador, ki je v širši javnosti še danes obravnavan kot zibelka capoeire.

Oba *mestra* sta tudi ustanovila svoj stil capoeire, *mestre* Bimba *capoeiro regional* in *mestre* Pastinha *capoeiro angola*. Oba stila sta že za časa njunega življenja ubrala svojo pot. *Regional* je bil stil, ki ga je spodbujala brazilska oblast, in tako je imela nanj močan vpliv belska kultura. Posledično se je bolj razširil, tako v Braziliji kot kasneje v svetu. V *capoeiri regional* se poudarja brazilski izvor capoeire, večšina je obravnavana kot brazilski nacionalni

šport in borilna veščina. *Capoeira angola* na drugi strani je bolj »afriška« in predstavlja tradicionalno capoeiro. Izvor capoeire išče v Afriki, v igri pa poudarja predvsem rituale, glasbo in spiritualne vidike. V času vzpona *regionala* je skoraj izginila, ponovno rojstvo pa je doživela po koncu vojaškega režima leta 1985, ko se je obudilo zanimanje za črnsko kulturo in na splošno afriške tradicije.

V sedemdesetih letih 20. stoletja se je capoeira začela širiti tudi v svet. Danes se po svetu prakticirata oba stila capoeire, čeprav je capoeira *regional* bolj razširjena. Predvsem pa je prišlo do združevanja obeh stilov in nastanka novih hibridov, ki so trenutno verjetno najbolj razširjena oblika capoeire tako v svetu kot tudi v Sloveniji.

5. VIRI

- Assunção, M. R. (2005). *Capoeira: The History of an Afro-Brazilian Martial Art*. New York: Taylor & Francis inc.
- Augustus Earle, *Capoeira* (2011). Ganga Macota. Pridobljeno 15. 7. 2011 z <http://gangamacota.blogspot.com/2011/04/augustus-earle-capoeira.html>.
- Capoeira, N. (2002). *Capoeira: Roots of the Dance-Fight-Game*. Berkley: North Atlantic Books.
- Capoeira, N. (1995). *The Little Capoeira Book*. Berkley: North Atlantic Books.
- Die Rugendas Gemälde (2011). Capoeira Berlin. Pridobljeno 15. 7. 2011 z <http://www.berlin-capoeira.de/was-ist-capoeira-geschichte-literatur/rugendas-gemaelde.html>.
- Klein, H. S. (2010). *The Atlantic Slave Trade*. New York: Cambridge University Press.
- Klein, H. S., in Luna, F. V. (2010). *Slavery in Brazil*. New York: Cambridge University Press.
- Lewis, J. L. (1992). *Ring of liberation: Deceptive discourse in Brazilian capoeira*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Liberac Cardoso Simões Pires, A. (2004). *A Capoeira na Bahia de Todos os Santos: Um Estudo sobre Cultura e Classes Trabalhadoras*. Tocantins/Goiania: Grafset.
- Robitaille, L. (2010). Understanding Capoeira through Cultural Theories of the Body. *Baptista Prizewinning Essay*, Pridobljeno dne 26. 4. 2011 z <http://www.yorku.ca/erlac/Robitaille.pdf>.
- Sa Sauerbrunn, E. P. (2003). Samba, Capoeira, Malandragem and National Identity: the Contradictions of a Racial Democracy. *Honors Theses*, 249, Pridobljeno dne 26. 4. 2011 z http://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1258&context=uhp_theses&sei-redir=1#search=%22Samba%2C%20Capoeira%2C%20Malandragem%20NationalIdentity%3A%20Contradictions%20Racial%20Democracy%22.
- Soares Ríbano, C. E. (1999). *A negregada Instituição: os Capoeiras na Corte Imperial 1850-1890*. Rio de Janeiro: Access Editoria.
- Talmon-Chvaicer, M. (2008). *Hidden History of Capoeira: a Collision of Cultures in the Brazilian Battle Dance*. Austin: University of Texas Press.
- Taylor, G. (2005). *Capoeira: The Jogo de Angola from Luanda to Cyberspace, Volume 1*. Berkley: North Atlantic Books.